Bergensposten.

NR. 2 OKTOBER 1999 2. ÅRGANG

STIFTSARKIVAR HERMANSEN

ARVESKIFTEBOK FRA STRANDVIK

KOLERA I BERGEN

THE MAN FROM GOD KNOWS WHERE

DE FØRSTE BILENE I BERGEN

STATSARKIVET I BERGEN

INNHOLD

Fra redaktøren ---------- 3

Yngve Nedrebø:
Stiftsarkivar Thomas Brown Lie Hermansen ---------- 5

Yngve Nedrebø:
Hans Hansen Lilienskiold ---------- 9

Yngve Nedrebø:
Vestlandske Historielags Fællesforening ---------- 12

Michael B. Fisk:
Debora passengers ---------- 13

Michael B. Fisk:
A Norwegian family in South Africa - 24

Jo Rune Ugulen:
Strandvik skipreides arveskiftebok 1600[-1602] ---------- 28

Bjørn Davidsen, Arendal
Da koleraen herjet i Bergen ---------- 55

Til kamp mot nattesvermeri! ---------- 67

Yngve Nedrebø:
The Man From God Knows Where - 69

Synøve Bringslid:
"Skræmmeaparater langs Veiene - kommer vi helskindet Hjem?" ---------- 73

Yngve Nedrebø:
Lensmannsboka ---------- 80

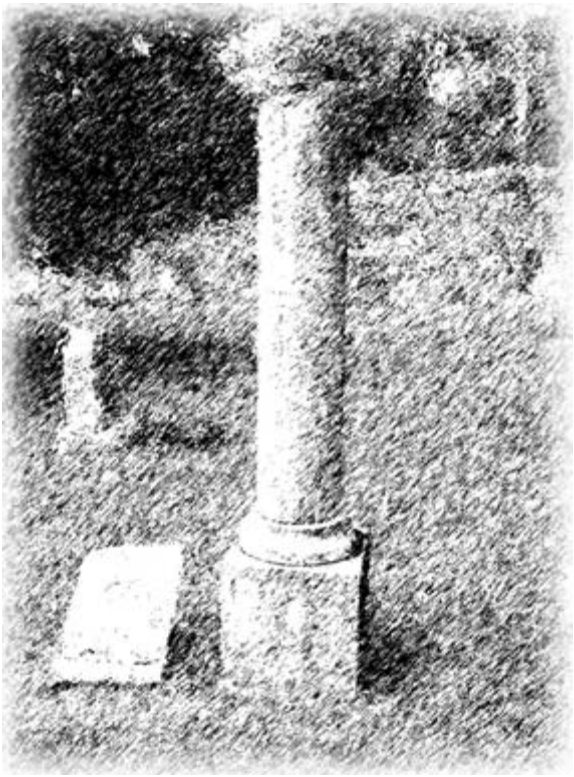

FRA REDAKTØREN

I 1998 fikk vi produsert første utgave av "nye" Bergensposten som årbok for Statsarkivet i Bergen. Vi trykte den i 450 eksemplarer, og fikk gleden av å se at hele opplaget raskt gikk ut. I tillegg la vi materialet ut på internett, og der har vi registrert at det har vært åpnet 15-20 ganger i uken gjennom hele det året som nå er gått.
Tilbakemeldingene har i sum vært så positive at vi gir oss i kast med en ny utgave. Når Arkivposten samtidig har gått i dvale, ser vi det som spesielt viktig at vi holder oppe vår nye tradisjonen. Målet vårt i år er å presentere et variert stoff som vi håper skal være egnet til å øke interessen for og kunnskapene om vår virksomhet og institusjonens historie. Det meste av stoffet har vi produsert selv, men vi har i tillegg fått assistanse av flere av dem vi har samarbeidet med gjennom dette året. Hjertelig takk til alle medarbeidere!

Vi vil gjerne bidra til å skape litt oppmerksomhet om Hans Lillienskiold d. y. (ca. 1650-1703), bergenser, adelsmann, amtmann, "opprører" og kunstner. Det er nå 300 år siden han overleverte sin "Speculum Boreale" som gave til Kongen i København. Manuskriptet er å finne i det Kongelige Bibliotek i København. Det er et nydelig manuskript med fargelagte tegninger og med beskrivelse av dyreliv, folkeliv og planteliv i Finnmark. Vi vil gi en kort presentasjon av mannen bak, samtidig som vi i samarbeid med Nord-Norsk Magasin og Hans Kristian Eriksen har fått laget en foto-CD med illustrasjonene, og på grunnlag av den har vi laget en utstilling på internett. Det er også en av illustrasjonene fra dette verket som i år er brukt på forsiden av Bergensposten.

Den "lokalhistoriske" bevegelse i Norge startet på Vestlandet, og med stiftsarkivar Just Bing som drivende kraft. Derfor gir vi en kort beretning om "Vestlandske Fællesforening", forløperen for Landslaget for bygde- og byhistorie.

Michael Bernhard Fisk, norskættet sør-afrikaner bosatt i England, er etterkommer etter to av emigrantene som fulgte "Debora" fra Bergen til Durban i Natal-provinsen i 1879. Gjennom lang tid har han samlet stoff om dette reisefølget. Vi har jevnlig hatt kontakt med ham gjennom de siste årene, og vi har kunnet utveksle informasjon til stor felles glede og nytte. Han summerer nå opp sine funn og presenterer materialet for Bergenspostens lesere. Han har også skaffet oss disketter fra Ingeborg Gorven, tredje generasjons norsk-afrikaner, som har tastet inn både den norske og engelske utgaven av boken "En norsk Familie i Syd Afrika" / "A Norwegian Family in South Africa" av Sofie Marie Nørgaard, første gang trykt på norsk i USA i 1913. Den norskspråklige teksten har vi lagt ut på internett gjennom Digitalarkivet, og vi har også kopiert boken opp i et lite opplag,

som er distribuert til noen av dem vi vet vil ha glede av den.

Jens Nielsen Nærrebø (1627-1704) var lensmann i Jølster i en mannsalder, og sist på 1670-tallet tok han til å føre en notatbok eller dagbok. Han samlet opplysninger om nær sagt alt mellom himmel og jord, og førte boken helt fram til sommeren 1704 da han døde. Etter hans død fulgte boken familien i flere generasjoner før den kom på vandring, forsvant, ble gjenoppdaget og til sist havnet i dokumentsamlingen ved Statsarkivet i Bergen. Nå er boken avskrevet og gjort tilgjengelig gjennom internett.

Jo Rune Ugulen har laget avskrift av et av de andre spennende dokumentene som ligger ved SAB, arveboken 1600-1602 fra Strandvik. Han presenterer kilden, og vi trykker hele teksten.

Bjørn Davidsen er en av våre faste kontakter. Han har i år studert koleraepidemien som brøt ut Bergen i desember 1848. Han har fordypet seg i kildematerialet og ved hjelp av det finner han nye svar på spørsmålene om hvordan epidemien oppstod og hvordan smitten raskt bredte seg til kystområdene nord og sør for byen.

Hadde statsminister Christian Michelsen bil? Det er et av spørsmålene vi har fått, og selv om svaret ble negativt, avslørte undersøkelsen at introduksjonen av bilen som framkomstmiddel i Bergensområdet slett ikke var uproblematisk!

Den amerikanske musikeren Tom Russell besøkte i mars 1999 Statsarkivet i Bergen sammen med NRK i jakten etter hans bergenske oldefar Ambrose Larsen. Jakten var knyttet opp mot hans nye CD "The Man From God Knows Where", der han i sterke, klare og usminkede bilder viser oss sin egen slekts historie, og samtidig meisler ut sin versjon av den amerikanske immigrasjonshistorien.

Neste utgave av Bergensposten skal etter våre planer komme ut 8. mars 2000.

1. november 1999, Yngve Nedrebø

Yngve Nedrebø:

STIFTSARKIVAR THOMAS BROWN LIE HERMANSEN

I forrige nummer av Bergensposten blåste vi støv av et par dokumenter som gjaldt planleggingen av et Stiftsarkiv i Bergen og den etterfølgende etableringen av det i den tidligere fattigskolen Betlehem på Klosteret. Vi skal tråden og hente fram litt stoff om mannen som fikk oppgaven med å bygge opp arkivet.

Cand. jur. Thomas Hermansen ble i 1884 utnevnt som første stiftsarkivar i Bergen, og han tiltrådte etter sigende i 1885, men det var ikke før i april 1886 vi kan lese om aktivitet i institusjonens arkiv, slik at det var neppe før det tidspunktet vanlig drift ble satt i gang. Hermansen var bare 31 år gammel ved utnevnelsen, og den yngste som har bekledd dette embetet i Bergen.

Thomas Hermansen var født på Tysnes 8. januar 1853, men kom allerede som 7-årig skolegutt til Bergen til besteforeldrene, tollrorskar Thomas Lie og hustru Anne Karine i 4. rode nr. 27. Fram 1871 var han elev ved Katedralskolen. Etter studenteksamen gikk turen til Kristiania, der han fullførte sin juridiske embetseksamen i 1876. Som nyutdannet jurist kom han til Hardanger og Voss som sorenskriverfullmektig. Der ble han i to år, før han tiltrådte en stilling i Finansdepartementet. Med en sterk hjemlengsel søkte han seg hjem til Vestlandet ved første anledning. I 1885 slo han seg ned på Kronstad i Årstad, og der ble han boende livet ut.

Hermansen var sterkt politisk interessert, og satt i mange år i formannskapet i Årstad, samtidig som han gjorde flere mislykte forsøk på å komme på Stortinget. Han var opptatt av sosialøkonomi, og engasjerte seg for å hjelpe fram næringslivet på Vestlandet. Han var en innbitt motstander av sentralisering mot Kristiania. Han var en av de ivrigste forkjemperne for fullføringen av Bergensbanen, og engasjerte seg i arbeidet for å få etablert en høyskole i Bergen.

Sammenlignet med senere tiders aktivitet fortoner de første årene ved Stiftsarkivet seg som rolige. Den første forespørselen kom 27. april 1886, og ble besvart på side en i kopiboken 25. mai. Den første lesesalsgjesten kom i juni, og dagboken forteller om 23 gjester første året. Men etter hvert økte gjestetallet, og i 1902 var det 662 registreringer i dagboken.

Thomas Hermansen ble ingen gammel mann. Han fikk kreft og døde 11. juni 1903, 50 år gammel. Han er gravlagt på Årstad kirkegard, og gravstedet som han deler med sin mor og sine søstre er fortsatt bevart. Vi henter minneordet fra Bergens Tidende / Bergensposten:

†

Thomas Hermansen

Igaaraftes døde Stiftsarkivar Hermansen. Dødsfaldet vil for de fleste komme overraskende. Han var endnu i sin bedste Alder, og man vidste ikke andet, end at han var frisk og rask. Det er vel ikke mange Dage, i alle disse Aar han ikke har været at træffe paa Stiftsarkivet. Imidlertid havde han i den senere Tid skrantet, uden at det dog førend de allersidste Dage blev klart, hvor alvorlig Sygdommen var.

Thomas Brown Lie Hermansen var født i 1853 i Tysnæs, hvor hans Fader var Landhandler. Han blev sendt ind paa Bergens Latinskole og blev Student i 1871. I 1876 tog han juridisk Embedsexamen og blev ikke længe efter Fuldmægtig hos Sorenskriver Thams i Hardanger og Voss. Derpaa gik han tilbage til Kristiania og ansattes i Finansdepartementet. Hermansen var en Mand med dybe Interesser og var særlig optaget af statsøkonomiske Spørgsmaal. Han studerede i mange Aar Statøkonomi med den største Iver og kjendte alle de største statsøkonomiske Forfatteres Verker nøje. Ganske specielt var det Spørgsmaalet om Renten, dens Aarsag og Berettigelse, som sysselsatte ham. Sin statsøkonomiske og socialpolitiske Viden udnyttede Stiftsarkivar Hermansen paa bedste Maade, saaledes holdt han indgaaende og tankeværende Foredrag om hidhen førende Emner i Ungdomslag, ved Kurser og lignende.

I 1884 blev Hermansen Stiftsarkivar i Bergen, og han har siden stadig opholdt sig paa Vestlandet, som han holdt saa meget af, og hvis Sag han forfægtede overalt, hvor han havde Anledning. Mange vil mindes, særlig fra Møder, hvor ivrig han arbejdede mod Kristiania-

centralisationen, og hvorledes han var optaget af Spørgsmaalet om Fremme af økonomisk og kulturelt Liv paa Vestlandet.

Ogsaa Politik i streng Forstand var Hermansen sterkt optaget af. Han repræsenterede i lang Tid Aarstad Hered - hvor han næsten den hele Tid siden 1884 har været bosat - som Valgmand og havde ved Stortingsvalgerne siden Sverdrupstiden mange Stemmer for sig paa de Møder, Venstres Valgmænd holdt til Opsættelse af de officielle Stortingskandidater. Ved de sidste Stortingsvalg har han ogsaa været paa Tale som Arbejderrepræsentant for Søndre Bergenhus.

I Aarstad var Hermansen Medlem af Kommunestyret og af forskjellige Komiteer.

Eftersom Aarene gik, optoges Hermansen stadig mer af Stiftsarkivets Arbejde, som han tog sig af med den Iver og Grundighed, der var et Særmerke for ham. Han vil mindes som en ren, ædel og selvstændig Karakter, en interesseret, tolerant og sympatisk Mand, hvis tidlige Bortgang vil beklages af alle dem, der har kjendt ham. Stiftsarkivar Hermansen var ugift. Han har imidlertid været som en Far for sine Søskende og sin nærmeste Familje, og ikke mindst i dette Forhold er hans trofaste Sind, Opofrelse og varme Hjertelag kommet for Dagen. Saavel indenfor denne snevre Kreds som af alle, der kjendte ham, vil Thomas Hermansens Navn blive bevaret i kjær Erindring.

(Bergens Tidende/Bergensposten, Fredag 12. juni 1903)

Sluknet er Flammen,
Falden er Stammen,
Visne skal engang al Jordens Løv -
Fra os du døde,
Hjemmet blev øde,
Fred med dit Minde, Fred med dit Støv.

Runer vi riste
Over din Kiste
De skal bevare dit elskede Navn;
Store og stille
Taarerne trille,
Naar vi dig mindes med Tak og Savn.

(Fra trykt hefte ved begravelsen av stiftsarkivar Thomas Brown Lie Hermansen 18. juni 1903.)

Thomas Brown Lie Hermansen's gravsted på Årstad kirkegard. Stiftsarkivarens gravstein flankert av sin mors og søsters.

Yngve Nedrebø:

HANS HANSEN LILIENSKIOLD (CA. 1650 - 1703) - KUNSTNER, HUMANIST OG ADELSMANN

Hans Hansen Schmidt/Lilienskiold den yngre ble født i Bergen rundt 1650 som sønn av daværende lagmann i Gulating Hans Hansen Schmidt og dennes første kone Margrethe Jonasdatter. Gjennom sine etterlatte manuskripter og illustrasjoner står han fram som en eksepsjonalt begavet mann og en spennende personlighet.

Familien

Hans Hansen d.e. kom fra Tønder i Sønderjylland. Han må ha lagt grunnlaget for sin fremgangsrike karriere ved hoffet i København før han kom til Bergen og ble slottsskriver på Bergenhus i 1641. På rekordtid klatret han gjennom embetshierarkiet, og bekledde i løpet av få år stillingene som rådmann i Bergen, så borgermester samme sted, lagmann i Gulating, befalingsmann for Trondhjems len og Overhoffretsassessor, før han endte som Stiftsamtsforvalter for Bergenhus. Ved siden av sine betydelige embetsbedrifter gjorde Hans Hansen d.e. det eksepsjonelt godt som forretningsmann, og hadde på kort tid bygd opp en formidabel formue, som han først og fremst plasserte i jordegods på Vestlandet.

Margrethe Jonasdatter var datter av sokneprest Jonas Pedersen i Korskirken.

Hans Hansen d.y. giftet seg ca. 1674 med Maria Lem (ca. 1655 - 1744), datter av

soknepresten Peder Lem og bispedatteren Abel Munthe. Maria Lem var morsøster til Ludvig Holberg.

Eleven
Hans Hansen d.y. ble student ved universitetet i København 10. mars 1668 sammen med sin yngre bror Jonas, etter at de hadde fått sin grunnleggende utdannelse privat og hjemme i Bergen fram til utgangen av 1667. Sin studietid tilbrakte han over hele Europa.

Vandreren
I årene 1668-1670 vandret Hans Hansen og hans bror Jonas rundt i Europa, fra universitet til universitet, i Tyskland, Sveits, Frankrike, Italia, Belgia, Holland og England, der de fulgte forelesninger i en rekke fag, lærte språk og fremmede lands skikker, men der mye tid også ble brukt i kunst- og raritetssamlinger.

Offiseren
Tidlig på 1670-tallet var Hans Hansen oppasser på Bergenhus festning hos kommandanten (og svogeren) Bendix von Hatten. Under krigen mot svenskene 1676-1678 gjorde han tjeneste som løytnant i Bergenhusiske regiment.

Embetsmannen
Kort etter å ha avsluttet sin studier ble Hans Hansen d.y. gjort til dansk-norsk utsending til det svenske hoffet. Han fikk tittelen viselagmann i Gulating fra 1673, og overtok embetet da det ble ledig rundt 1680. Etter relativt kort tid fikk han forfremmelse, og ble utnevnt til amtmann for Finnmarken i 1684. Han forble amtmann i Finnmarken til han ble avskjediget i 1701, men fikk oppreisning da han i 1702 ble utnevnt til amtmann over Romsdal og Nordmøre.

Adelsmannen
Hans Hansen d.e. ble adlet 26. mai 1676, og samtidig ble hans barn, svigerdatteren Maria Lem, og barnebarna ble alle opphøyet i den danske adelsstand. Bakgrunnen for adelstittelen er nok dels de mange tjenestene han hadde ytt Kongen. Allerede på 1660-tallet var han plassert i rang jevnt med de adelige stiftamtmennene. Men adelstittelen kostet ham nok ganske sikkert også en betydelig sum penger.

Historikeren og forfatteren
Fra Hans Hansen Lilienskiold d.y.'s hånd er det bevart en rekke manuskripter. Fra studiereisene i Europa 1668-70 er det bevart to reisejournaler, men hovedverket hans er "Speculum boreale" fra rundt 1698. Dette manuskriptet er bevart i to foliobind i Det kongelige Bibliotek i København, og ble overlevert kong Fredrik i 1701. Dette verket er en beskrivelse av liv og levekår i Finnmark, og det finnes

også bevart flere forarbeider, blant annet som "Finmarckens Beskrivelse".

Forfatterskapet hans omfatter også "Nordens Ære-Støtte" fra 1699, og den ufullendte "De italienske kongers historie".

Kunstneren
Det har vært reist spørsmål ved om Hans Hansen Lilienskiold d.y. selv har tegnet og fargelagt alle de illustrasjonene som pryder manuskriptene hans, men Kristian Nissen har godtgjort at det er forfatteren selv som har vært illustratør, men i "Speculum Boreale" har han hatt assistanse av en annen som fargelegger. Sin store interesse for kunst og litteratur demonstrerte han allerede i reisejournalen sin.

Humanisten
Hans Hansen Lilienskiold utmerket seg som amtmann i Finnmarkens amt, der han etter kort tid gjorde seg til talsmann for en undertrykt og nødlidende allmue, og gikk til felts mot et handelsmonopol bygd opp av kjøpmenn fra hans egen fødeby. Innsatsen hans førte til mange og krasse klager fra kjøpmennene, men han ble likevel sittende i embetet som amtmann i Finnmark i 17 år, til motstanderne våren 1701 fikk ham avskjediget. Men når han samme år tiltrådte kommisjonen som skulle vurdere handelen i Finnmark, og mindre enn ett år senere på ny utnevnt som amtmann, denne gangen i Romsdal og Nordmøre, må han ha hatt stor støtte ved hoffet i København. Han døde imidlertid før han tiltrådte sitt nye embete.

Gjennom sine manuskripter viser Hans H. Lilienskiold d.y. en stor interesse for, men også betydelig evne til å iaktta og beskrive allmuens liv og levekår.

* * * * * * * * * * * * * * *

Hans Hansen Lilienskiold d.y. døde i København 12. januar 1703, og ble bisatt i Holmens kirke. Familiens store formue var da i all hovedsak borte, og familien ble sittende i moderate kår etter hans død.

Yngve Nedrebø:

VESTLANDSKE HISTORIELAGS FÆLLES-FORENING

I tiårene rundt forrige hundreårskifte ble det opprettet en rekke lokale og regionale historielag og museumslag i Norge. Den økte historiske interessen for den lokale fortiden må sees i sammenheng med begivenhetene rundt unionsoppløsningen i 1905, som på mange måter satte fornyet fokus på våre egne nasjonale og historiske verdier. Den økte historiske interessen gav seg også utslag i framveksten av en etter hvert omfattende lokal-, personal- og slektshistorisk litteratur. Sammenlignet med de fleste andre land, er denne ganske unik.

Vestlandet kom først og sterkest ut i den «lokalhistoriske bevegelse». I Hordaland fikk Hardanger sitt historielag i 1907, Sunnhordland et sogelag i 1913, mens Voss fikk sitt "sogulag", og Nordhordland og Midthordland hadde et sogelag i fellesskap. Bergen historiske forening var stiftet så tidlig som i 1894, og den hadde i utgangspunktet hatt både Bergen by og landområdene i Bergens stift som sitt erklærte interesseområde. Historielagenes naturlige mål var å øke forståelsen for historie og hjelpe fram lokalhistorisk forskning. Det ble tatt initiativ til utgivelse av kildeskrifter og årsskrifter, og det ble mange steder satt i gang innsamlingsarbeid både av gjenstander og tradisjoner.

De forskjellige historie- og sogelagene arbeidet naturlig nok med problemstillinger som langt på vei var felles, og spørsmålet om en landsdekkende organisasjon for historielagene ble reist på historikermøtet i 1914. Men da var tiden ikke moden, bevegelsen var knapt synlig utenfor Vestlandet. Da tok stiftsarkivaren i Bergen, dr. philos. Just Bing (1866-1954) initiativ til å stifte en fellesforening for historielagene på Vestlandet. Fellesforeningen ble etablert i juli 1916, og Bing ble "i stillings medfør" også formann. De fleste historielagene fra Rogaland i sør til Sunnmøre i nord gikk med i den nye foreningen, mens Bergens historiske forening, Sunnfjords sogelag og Hardanger historielag av ukjente grunner valgte å bli stående utenfor.

Fellesforeningen definerte sitt interessefelt vidt, og tok mange initiativ. I august 1918 arrangerte den det første norske folkeminnekurset, og den stod også sentralt i utgivelsen av Edvard Bull's "Innledning til bygdehistorisk Studium" i 1920. Ved hjelp av midler fra næringslivet, kombinert med statsstøtte, kunne foreningen i årene 1920-1922 dele ut stipend til forskjellige arbeider som gjaldt innsamling av vestlandsk tradisjonsstoff: tradisjoner om folkemedisin (Nils Lid), tradisjoner i Nordhordland (Elias Mjaatvedt), tilsvarende i Kvinnherad og tilgrensende distrikter (Arne Stueland), tradisjoner om stølsbruk og stølsliv i gamle dager (Kristofer Sydnes), og beskrivelser og bilder av gamle redskaper (Johannes Lid). Stipendene ble gitt for tre år, og det ble forutsatt at stipendiatene da skulle

sende inn sitt materiale.

Fram mot 1920 var det kommet til historielag og bygdeboknemnder både på Østlandet og i Trøndelag, og dermed kunne «Landsskomiteen for Lokalhistorie» slå fast at det var grunnlag for å stifte en landsdekkende organisasjon, som på stiftelsesmøtet i juli 1920 fikk navnet «Landslaget for bygde- og byhistorie». Den skulle være en sammenslutning av museumslag, historielag og arkiv i hele Norge. De aktive fra den Vestlandske fellesforeningen ble også sentrale aktører i landslaget, som dermed kunne ta over en del av de viktige funksjonene fellesforeningen så langt hadde hatt. Fellesforeningens betydning og aktivitet synes å ha blitt sterkt redusert utover på 1920-tallet, og vi taper den få år senere helt av syne.

Michael B. Fisk:

DEBORA PASSENGERS

Schooner "Debora" left Bergen July 1879 with 47 emigrants bound for the Aldabra islands, north of Madagascar. The emigrants never set foot on Aldabra, as the Debora company was dissolved at Tulear, Madagascar, one group deciding to stay there, while the majority headed for Natal, South Africa. Michael Bernhard Fisk is the descendant of two of the Debora passengers, and he has been researching the history of the schooner and its people, and now presents his findings.

1. Captain Tobiassen and wife

Zakarias H.T. Tobiassen came from Lyngdal near Spind, near Farsund. He had previously sailed with captain Ludvig Larsen on the "Agnes" in 1872, to Madagascar. Known as Torstein Tobiassen Egeland, he was born Lyngdal on 11th Sep. 1842. He married Anna Elizabeth (born Larsen, Varden) who was born in Spind 30th July 1860. His son, Tobias Bernhard Ekeland (born Lyngdal 15 Aug. 1891) became well known in Norway as a minister. His descendants are said to have a painting of the Debora.
Torstein Tobiassen bought the Debora in Feb. 1881. He then sold it to a "Creol" around 1884 for £400 (circa 5000 N.kroner).
Shortly afterwards he returned to Lyngdal, Norway. Years later he told his son Tobias that the Debora had sunk on the south African coast shortly after he sold it.
The captain died in 1936. (It is believed he was a cousin of captain Ludvig Larsen.)

2. Coxswain Berentsen (second in command) and wife

Always known as captain Berentsen in Southern Africa. He had three sons (Emil, Karl & Leo) and one daughter. Mrs. Berentsen's brother was a Mr. Thesen, who lived in Knysna, Cape Colony and became a member of Parliament.
Captain Berentsen bought a large farm in Matabeleland (later Rhodesia). K. Jensen (probably the Debora passenger) purchased 3.000 acres of this farm from the Berentsen brothers (circa 1893). Jensen was a friend of Hans Norgaard, husband of Sofie (who later wrote the book "A Norwegian Family in South Africa").
Jensen persuaded Hans and Sofie to accompany him on the 1.400 mile trek to the farm. As Jensen was a bachelor Sofie was to manage the house-keeping and Hans was to work on the farm. Sofie writes in more detail about this in her book.
In 1896, during the Matabele uprising Jensen gave up the farm and he and the Norgaards fled to Bulawayo.
Captain Berentsen remained. Sadly all the Berentsens were killed by the Matabele warriors.

3. Coxswain Oftedal
Returned to Norway and lived at Waisenhuset in Stavanger.

4. Anders Olsen and wife
Settled in Madagascar. When his wife died a few years later Anders moved to Natal.
During the Debora voyage he tackled the work with materials which would be used in the first settlement.

5. I. Iversen and wife
Probably the following: In the 1875 census for Bergen he is listed as being born in Stryn.
Iver Iversen was born on the farm Mork on Jan 10, 1854. This is at the East end of the lake "Strynevatnet". His father was Ivar Ivarsen Berge (1823-1889) and his mother Mari Knutsdatter Mork (1827-1875).
A photograph of Mrs. Iversen plus five other "Survivors" of the 1879 Debora voyage appeared in a Durban newspaper in 1929 (50th anniversary).
During the voyage Iver was one of those who turns on watch, night and day. Mrs. Iversen was sea-sick for most of the voyage.
Iver Iversen worked for bishop Schreuder for some time.

6. O. Fosdal
Olaf Olsen Fosdal disembarked at Madagascar. He had two children from native Malagasy women. Jacob Fosdal died young. His other son Olaf Fosdal settled in Tulear, Madagascar. Father Olaf, left Madagascar for health reasons to live in Baltimore, U.S.A. where he died (in 1928). His Gt-gt-grand-daughter Madam Pepin now lives in Paris, France.

7. H. Johnson, wife and three children (Sine, Josephine and Kari).

Helge Johnson was one of the first listed Baptists of Bergen (1872). Another Debora passenger Knut Bang was also listed.

Helge was born in 1847 and appears to have been a chief in Bergen.

In Erik Ellingsen's account of the voyage he states "It was a narrow kitchen so H. Johnson who was small of stature, was given the job of steward (cook)".

When the Debora arrived in Madagascar Helge wrote an account of the voyage and sent this to the Baptist authorities in Bergen.

Whether the Johnson family remained in Madagascar is not known.

In 1869 Helge Johnsen Kumble (born 1847) married Helene Christiansdatter Sandø (born 1845). They got two children while living in Bergen:

Karl, born April 17, 1872, address 18-120 Josefine, born Feb. 22, 1874, address 22-66

8. The widow Egelandsdal.

Severin Bang states in his memoirs that Madame Egelandsdal was the nurse. She disembarked from the Debora at Madagascar. Little else is known of her. (But she may have been related to captain Tobiassen.)

9. Miss Serene Larsen

According to Severin Bang Cyrene Solbakken was the sister of Mrs. Fredrik Larsen. Later she married a Norwegian captain Olsen, but soon after he died of fever. As Mrs. Fredrik Larsen was originally Marie Elizabeth Olsen it is difficult to identify Miss Serene Larsen with certainty.

10. Anton Andreassen, wife and 3 children (Anton, Konstance and Johan)

Anton Andreassen was born (c. 1846) on the farm Veien, Naustdal, Førde. He disembarked at Madagascar. His children were Anton, Konstance and Johan.

A fourth child was born on Debora but died at birth. (Erik Ellingsen wrote: "A little wanderer came to the World, or was it Debora, but it went so quickly hardly anyone but the mid-wife nurse knew anything about it".)

About 2 years after arriving in Madagascar Mrs. Andreassen and one child died. Anton got his sister Hele Sofia Christine from Bergen to look after the children, but she too died.

The two surviving children were sent back to Norway. Konstance went to Bergen and the son went to Waisenhuset in Stavanger to stay with Mr. Oftedal. The son (Anthon), on a holiday trip to Bergen, went to Ulriken to pick blue-berries, fell down and died.

Anton Ole Mikael Andreassen and Johanna Marthine, nee Nielsen, had five children born in Bergen:

Constanse Sofie, born Feb. 2, 1871, address Sandviken 1-2, she died June 28, 1872.
Anthon, born Dec. 14, 1872, address: 22-88
Constance, born Dec. 14, 1872, address: 22-88
Fridtjof Andreas, born Jan. 25, 1876, address: 21-108
Johan Olav, born June 18, 1878, address 24-224

Anthon Andreassen, born 1872, returned to Norway, and died in Bergen August 8, 1884. His address at that time Sækkegaden 2.

It appears that Anton Andreassen joined the Norwegian Missionary Society as a carpenter, but he died at the end of 1881.

His daughter Konstance later went to South Africa from Norway. She married in Johannesburg and had a daughter Sigrid c. 1904.

Anton had been to Madagascar on the Agnes in 1872.

11. J. Finsen and wife

Finsen spent his time on board making window frames. It has been said that he became prosperous in South Africa.

12. Ragnvald Andersen

R. Andersen became a wealthy builder in Durban and was a member of St. Olav's Church in Durban for many years.

13. K. Jensen

One source states that Kristopher Jensen played a major part in organising the Debora Expedition.

This may be the Jensen who in 1893 purchased a 3.000 acre farm in Matabeleland. He was a friend of Hans Norgaard (see information ref. Captain Berentsen).

14. Hesselberg

Andreas Hesselberg is mentioned by Sofie Norgaard in her book "A Norwegian Family in South Africa".

Firstly on page 88 "One of these who rented a room from us (in Durban) was an engineer called Hesselberg. There was a lot of talk about a new railway line between Pietermaritzberg and Ladysmith" unquote.

As Hesselberg was to be involved he (c. 1882) persuaded Sofie and Hans to sell out and join him. In the pages that follow Sofie describes this terrible experience and immense hardship. On page 93 she writes: "Even Hesselberg, who once had been glad enough to live in our home and mix with us on equal footing, even he became so proud he could barely say Good Morning!"

Andreas Christian Hesselberg must have caught a fever, as he boarded the steamer "Trajan" and died on the voyage from Durban to Norway Dec. 6th, 1885. He was only 27 years old at that time of his death.

Andreas was born about 1857, the son of Andreas Christian Hesselberg (born July 22, 1819). The father was a ship's captain from 1850 after employment at the Royal Marine Establishment in Fredriksvern. He died in Kristiania (Oslo) on 18the Oct. 1879. He had married c. 1842 to Maren Regelsen and had six children.

Son Andreas was educated as an engineer and worked for the British Railroad Company in Port Natal (1882- Nov. 1885).

15. Grung

Hans Jacob Elkjær Grung was the only Debora passenger to go to the police in Bergen to register as a passenger of "Debora". He registered on July 18, 1879 at the age of 21 1/2. He called himself a "Machine worker".

In the 1875 census of Bergen we find him as a black-smith's apprentice.

He was born on Jan. 2, 1858 and lived in a house un Bergen in the 7th section, numbers 25 and 26. His father was Johan Georg Grung, born 1828 - a former sea-captain - in 1875 trading in liquor.

His mother was Jusine Marie Thode, nee Magnusen, born 1828. The family consisted of four sisters and three brothers.

Apparently the liquor Business did not og too well for Johan Gruung. He went bankrupt in 1877 and had to sell his home.

It is interesting to note that "Debora" was built in 1878 and owned by "A. Grung". Was he related to Debora passenger Hans Grung?

16. Rasmus Rasmussen

A description of the Debora voyage and events that took place in Madagascar and later in Durban was written by "Seaman James".

Having read Erik Ellingsen's story, it is quite clear that "Seaman James" is Rasmus Rasmussen. It is not known why he sought anonymity.

Rasmus Elias Rasmussen was born in Bergen on Feb. 25, 1854. His parents were Rasmus Rasmusen Næs and Marthe Marie Olsen. He first signed on as a sailor at the age of 15. This was on Oct. 13, 1869, on the vessel "Hanna" on a trip from Bergen to Østensjøen. They returned on Nov. 1, 1869.

In 1872 he sailed on the Agnes under captain Ludvig Larsen. (Six of those who made the trip were later to sail on "Debora" 1879:

Knut Bang and son Kristian
Anton Andreassen
Olsen
Zakarias H. T. Tobiassen and
R. Rasmussen

On Sep. 1, 1873 (having returned to Norway) he registered as a sailor on the steamer "Kong Sverre" for a trip to New York.

On Aug. 15, 1874 he registered on "J. W. Troop" from Bergen to Shields (England) and stayed on much longer. In the 1875 census returns for Bergen, according to his mother, he was still in England, but on Jan. 27th, 1876 he returns to Bergen from Philadelphia.

On April 26, 1876, he sails on "West York" for a trip to London and returns May 5, 1877 from Belfast.

He was the further voyages until, on July 12th, 1879 he registers as a sailor on a trip to Madagascar on "Debora". By this time, of course, Rasmus was an extremely able seaman. (To understand his attitude to sailing, and to religion his story must be

read.)

In 1884 Rasmus returned to Norway his final experience as a working sailor took place on April 27, 1893 when he registered on "Viking" (A replica Viking longboat) for a trip to the Chicago World Exhibition) returning to Bergen July 22, 1893.

The Bergen census Jan 1st 1891, shows address: Claus Frimannsgade 1, Bergen.

Rasmus Elias Rasmussen	born 25 Feb. 1854
Ingeborg Andrea Rasmussen	born 8 Oct. 1859
Rasmus Johan Rasmussen	born 17th Jan. 1883 Durban, Natal, S. Africa
Elias Rasmussen	born 15 Nov. 1888
Ingeborg Erika Rasmussen	born 12 Nov. 1890

Rasmus Elias and his wife Ingeborg Andrea (nee Andersen) had more children born in Bergen:

Ruth	born Jan. 19, 1893
Johannes Martin	born Oct. 28, 1895
Halfdan	born Nov. 25, 1897
Magdalena Marie	born Dec. 22, 1900

Rasmus Elias Rasmussen emigrated to America in 1905 "to be a Missionary" and in early 1906 he returned to Bergen from Lisbon, Illinois, to collect his family.

On Aug. 23, 1906 the entire family emigrated to Lisbon, Illinois, U.S.A.

Sadly, the eldest son, Rasmus Johan Rasmussen, born in Durban 1883, died in Bergen on June 8, 1902.

It would be interesting to discover what denomination Rasmus adopted during his "Harbour mission" work. In his Debora story there is no doubt that he held strong religious views at one stage.

He wrote the book "Viking" in 1894. He belonged to the mission "Bergens havnemission".

18. O. Heidalsvik and wife

Ole Ingebrigtsen Høidalsvik was born on Oct. 25th, 1852 in Volda, the son of Ingebrigt Nilsen and Berthe Olsdatter. As the English in South Africa had difficulty in pronouncing and spelling his name he changed it to Heidalsvik.

Ole married Anna Andersdatter Øen in Bergen June 23, 1879. Anna was born in 1853 in Sunnfjord, the daughter of Anders Giertsen Øen (1824-1910) and Trine Monsdatter. They were married at the Magistrates Office in Bergen as they were registered Baptists, and did not belong to the Lutheran State Church.

The family of Anders Gjertsen Øen (later changes to Øhrn).

Anna's brother Mons (born 1856) was the first one of the family to become a Baptist (c. 1875). He became very import in the Baptist Church in Norway.

Sister Jørgine (1849-1906) was the mother of Norwegian architect Peter Arnet Amundsen (1872-1958).

There were other brothers and sisters but perhaps Jacob (1863-1950) was the most gifted preacher. He was the one who really built up the organisation of the Baptist church in Norway.

Ole Ingebrigtsen Høidalsvik's father died at the age of 38 from leprosy. Also his two brothers and his mother sisters were lepers 50 it is most fortunate that Ole survived.

Nothing to do with leprosy but an interesting medical note is that Anna was vaccinated against small pox on 4th Oct. 1855.

Ole and Anna sailed on the Debora and arrived in Durban on Nov. 11, 1879. They must have been in contact with Daniel Nielsen of Entembene farm as they almost immediately proceeded to the farm.

In the following years Ole did a lot of building work for the Norwegian Missionary Society. They had many children, eight of whom grew up together.

In 1889 he bought a farm near Stanger, called "Ekwezane".

Ole died on May 13th 1899. His daughter Petra Johanson (nee Heidalewig) later wrote a lovely family history booklet entitled "The Heidalewig Story". It was also Petra who originally translated Sofie Norgaard's book from Norwegian to English.

19. Knud Bang, wife and three children (Amanda, Severin and Knud)
There is probably more information documented about the Bang family than any other Debora family or passenger.

Knud Olai Bang was born at Fritzberg farm in Borgund parish, near Ålesund on Sep. 16, 1831. He was the son of Knud Bang and Andrine Olsdatter.

His first marriage was to Christine Johanne Hansen and they had six children:

Karolina Larsine born 1856 Borgund
Petra born 1858 Borgund
Christian born 1860 (5 June) Borgund
Hermanda Bergitte born 24 Feb. 1863
Severin Andreas born 13 Dec. 1865 Bergen
Knud Olai born 7 Dec. 1866 Bergen

Severin Bang (1865) and his wife Jacobina (1869) nee Nielsen

(It is interesting to note that another "Debora" passenger Elling Eriksen had his children christened at Borgund church,

near Ålesund between 1860 and 1870. It is thus almost certain he knew the Bang family and was influenced at Knud's religious views.)

Knud Olai Bang bought a house in "Nagelgaarden" in Bergen Dec. 19, 1863 and sold it March 31st, 1879 for 3000 Norwegian Kroners, part of which must have been used for buying "Debora".

Knud joined the Baptist Church on 5th Nov, 1870. A list with the names of 37 members of the Baptist Church in Bergen in 1872 records at No 17: "Tømmermand" Knud Bang. Also listed was Amund Gunstensen. Both of them were on the ship "Agnes" at that time, sailing to Madagascar. Also on this list of Baptists was Helge Johnsen who later saled on "Debora".

As a widower Knud Bang, on his return from Madagascar married Hansine Martine Ingebrigtsen (nee Monsen), a widow, in Bergen on Oct. 16, 1875. She was born in 1837 in Bergen, the daughter of Hans H. Monsen and Caroline Rosenburg.

During his life Knud influenced many people but he himself was greatly influenced by captain Ludvig Larsen. In fact the entire future of the Bang family indirectly lay in the hands of Captain Larsen. (Ludvig Larsen was born in Spind (in Farsund, Southern Norway) in 1840.

In 1867, after spending some time as an officer of the Elieser, the Norwegian Missionary Society ship, he was appointed it's captain. It was in that year that he saw Madagascar for the first time.

It is virtually certain that Knud Bang was on that voyage, as his son stated: (Severin Bang's "memoirs" were recorded by his daughter Inga many years later)

"Father again sailed on the Elieser. On the way home from Cape Town Knud Bang told Captain Larsen - "Now my wife is dead as last night I dreamt that I saw people trying to get her coffin out of the window as the door was too small …""

It is confirmed that Knud's wife died on Sep. 30th, 1868.

It was Larsen's idea to set up business in Madagascar and the London Company Porter, Muir and Lang financed the scheme. The schooner "Agnes" was purchased and 14 men recruited. Knud Bang played a major part in recruiting clean living Christian men.

It was thus that in 1872 Knud Bang and his 12 year old son Christian sailed to Madagascar on the Agnes. After the 3 year contract, Knud and his son returned to Bergen (1875). Preparations now started for the Debora voyage.

We have a wealth of information reference the Bang family both pre and post 1879, but time and space is limited in this particular pen-picture.

Suffice to say, Christian Bang remained in Madagascar all his life. He became a very important businessman, for many years was consul for Norway and Sweden and was British consul for 20 years. He died in 1931, aged 71.

Severin Bang was a pioneer in the Salvation Army in Natal and Zululand, being one of the first to carry the flag in Durban (1885). He is mentioned in the South African Salvation Army Centenary book (1985).

Severin Bang married one of Daniel Nielsen's daughters. It was thus his

sister-in-law Sofie Norgaard (nee Nielsen), who wrote the book "A Norwegian Family in South Africa".

(N.B. Christian Bang who had been born in Bergen 5th June 1861, died in Madagascar in August 1931. He was 15 when he arrived on Debora. A fine obituary appeared in the Newspaper "L'union" on 25 Aug. 1931.)

Severin Bang left money to the Bergen Baptist Church when he died.

Erik Ellingsen (1853-1933) and second wife Isakine

20. Elling Eriksen and son Erik Ellingsen

Elling Eriksen was born on Nov. 14, 1823 on the farm Svingeset, Stryn, Norway. His parents were Erik Olsen Svingeset (1789-1844) and Johanne Andersdatter Ytre-Eide (1789-1861).

His family descended from Tore Aslaksen (born circa 1575) who is recorded as being a farmer at Svingeset, From 1709-1642. This farm is owned to this day by a descendent.

Erik Ellingsen was born on Sep. 12, 1853. His father Elling Eriksen and his mother Marte Sjursdatter (Øvreberg). Øvreberg is a neighbouring farm. Marte born 1832.

Elling and Marte did not marry. The reason is not known. The birth took place at Øvreberg and Erik was brought up by Marte's aunt; Mildred Ellingsdatter Øvreberg. Erik seems to have lived at Øvreberg until he joined his father in Bergen in 1870s to sail to South Africa on the "Debora".

Meanwhile in June 1860, Elling Eriksen left Stryn for Ulstein parish to the farm Erdal. On this farm where Elling worked was one Albrikt Olsen (born 1845). It is recorded that he later travelled to South Africa and worked for the Governor in Johannesburg.

On 15 July 1860 at Hareid church he married Bridta Thoresdatter (born 12th June 1834 - Parents Thore Olsen Eidet and Randi Petrine Arnesdatter Eide. - Thore born 1803, died 1865; Randi (1808-1843)) Bridta was born on the farm Bondal-Eidet in Jøssingfjord - this is called Hjørundfjord to-day.

In early 1861 Elling and his wife moved to Borgund parish near Ålesund. They lived at Skaret, Ålesund, a small fishing and shipping town. Knud Bang's family came from Skaret as did Jens Jørgen (Bull) Anderssen. His father was consul Joakim

Anderssen, a pioneer in fishing, business and shipping trade in Ålesund and Norway. In 1876, in America, Joakim purchased a pair of telephone apparatus from Alexander Graham Bell which he gave to his son Jens. These were the first telephones in Europe.

Elling moved to Bergen in 1873/74 and is found in the 1875 census for Bergen. Here we find he had become a Baptist.

Elling Eriksen and his son Erik Ellingsen sailed to Madagascar on the Debora in 1879. Later Erik Ellingsen wrote perhaps the best account of this voyage. He also wrote a letter to the Bergen Baptists when he arrived in Port Natal, Durban.

In 1881, Elling's wife plus three daughters joined him in Durban. Two sons remained in Norway - Johan Eriksen and Oluf Bernard Eriksen. They travelled in a steam-ship!

Elling's wife, who descended from the family of Brekke farm, Ørsta parish and historians have traced her ancestors back to the Viking age and the old Noble families and Kings of Norway, spent her spare time on horseback and often completed journeys of many miles at a time.

Erik Ellingsen must have started work for Daniel Nielsen at Entemben farm near Zululand as his first child was born on this farm in 1882. Daniel's daughter Sofie wrote the book, "A Norwegian family in South Africa".

There are many tales to tell about the Eriksen family but this article represents only a "summing-up" of the passengers and crew of Debora.

Erik Ellingsen and wife ca.1930

21. F. Larsen, wife and children (Petra, Angel, Emil Sigvart, Ludvig and Kari)
A sixth child Finn Atlanter was born during the Debora voyage 1879.

The 3 children Angel, Sigvart & Emil were the sons of Sivert Andersen Hordnes and his wife Marie Elizabeth Olsen.

Sadly, Sivert was lost at sea on 27 Feb. 1869.

Marie later married Fredrik Johan Larsen Lervig. He was born March 24, 1845 and baptised at Strusshavn church.

So the Larsen family sailed on the Debora in 1879. F. Larsen and A. Olsen tackled the work with materials that would be used in the first woodwork.

Some years after arriving in South Africa Fredrik Larsen purchased a 1030 acre farm in Oribi Flats near Port Shepstone. This was near the Norwegian Marburg settlement. These settlers had arrived there in 1882.

The photograph of the Debora survivors (six of them) includes Mrs. Petra Thorvaldsen (nee Larsen). The others are: Erik Ellingsen, Severin Bang, Mrs. Iversen, Mrs. Anna Heidalevig and Mrs. Wettergren. (I have not discovered the true identity of the latter - her maiden name.)

A descendent of Fredrik Johan Larsen - David Larsen - lives in South Africa and carried out a good deal of research over many years. He has a good deal more information about the Larsen family.

Michael Bernhard Fisk:
A NORWEGIAN FAMILY IN SOUTH AFRICA.

This book was first written circa 1912 in Norwegian. It was translated into English by Petra Johansen and a limited number published.

In 1998 it was studied and re-printed by Ingeborg Gorven in both English and Norwegian. No changes were made, but dates and comments were added to assist readers.

We do not think Sofie kept a diary so wrote the book from memory. I have checked a number of names and events and found them to be incredibly accurate. (For example when she was in Stanger in 1879 having fled from the Zulus she quotes a conversation with a Mr. Jackson, the Bristish Magistrate in Stanger. I confirm that Mr. Jackson was indeed the holder of that post in 1879.)

Sofie writes with compassion. She is not only a credit to her own sex but is a shining example of the young pioneering Norwegian of those days. She tackled hardship with undying faith. Her book at times is extremely sad. She and her parents overcame extreme hardship. At the end of this book she gives us a hint of how they succeeded when she quotes her mothers dying words:

"In the Evening there will be light".

Sofie Marie Nielsen was born in Bergen September 1, 1857, the daughter of Daniel Nielsen Remøy and Caroline Paulsen. He was working as a carpenter, and the family lived at a house numbered 21-109. Sofie had a younger sister, Ingeborg Magdalene, born in Bergen March 20, 1859.

Daniel Nielsen (Married Karoline Paulsen 16. 10. 1856, Nykirken, Bergen)

His parents were:

Nils Steffensen Leine (born 1801) married in 1822 to Jakobea Klausdatter Remøy (born 1793)

They were tenants at Remøy. Remøy is a small island in the Herøy community. The island next to Remøy is Leinøy. Leine and Voldsund are places in Leinøy. Aurvåg is a place in yet another island Gurskøy.

Nils and Jakobea had six children:

Jakob Pål Ola (born c. 1824) Lived at Voldsund. He was a farmer. He married in 1850 and it is said two of his children later emigrated to South Africa.
Daniel Nielsen (born Jan. 29, 1828.) He left Herøy for Bergen on April 19, 1854. There he married Caroline Paulsen. Emigrated to Natal with wife and 3 daughters in 1860 to work for the Norwegian Missionary Society.
Marie Nikolene (born Sep. 15, 1830). She did not marry but with Knut Olsen from Bergen she had a daughter Karoline Severine (born Aug. 20, 1856).
Pauline Helene Elisabet, married, lived at Remøy. No children.
Severin Johannes (1838-1855).
Steffen Andreas was the second son. He was a farmer at Aurvåg before he emigrated to Natal in 1875 with his wife and three children (16.10.1875). His wife was Bereta Marie Rasmusdatter and children Rasmus (age 11), Sophie (aged 8) and Peder (aged 6). Peder was killed in the Boer War in 1899. (Sofie had always regarded him as the "brother" she never had.)

Daniel and Caroline Nielsen

Caroline Paulsen.
Her parents were:

Michael Paulsen. Born in Bergen Dec. 10, 1810. (In 1875 he was living at number 23-82 in Bergen. Died there Oct. 27, 1883).
Married in Nykirken, Bergen May 4, 1834.

Ingeborg Berentine Martinsen (Born Bergen Nov. 21, 1805) (Also reconed as Ingeborg Absalonsdatter - her father being Absalon Martinsen).

They had 5 Children:
Caroline (born March 6, 1835, bap. Nykirken Mar. 22, 1835)
Absalon Martin (born Oct. 9, 1837)
Paul Martin (born March 9, 1839)
Ingebor Pauline (born Oct. 24, 1841)
Johan Tønnes (born Sep. 8, 1847)

Daniel and Caroline had ten daughters:
1) Sophie Marie, born in Bergen Sept. 1, 1858, married Hans Norgaard, a Dane
2) Ingeborg Magdalene, born in Bergen March 20, 1859, died at Entembeni 1863
3) Karen, born 1860, died at Entembeni 1863
4) Martine, born 1862, married Anders
5) Caroline, born 1864, died at Entembeni 1865
6) Lina,
7) Dina, twin, born 1869, married Elias F. Hagemann of Sunnmøre, Norway
8) Jacobina (Bina), twin, born 1869, married Severin Bang
9) Inga, born 1873, married Johan Johanson, a Swede
10) Kima, born 1879, married Robert Wilson of Sunderland, England, Kima visited Norway 1955.

Sofie Nielsen was three years old when she was brought to South Africa by her parents. In her book she describes her life and the lives and deaths of others.

Having read the book one may ask: "What happened to Sofie after 1900?"

Sofie and her husband Hans Norgaard left South Africa for America in 1903. They homesteaded in the little town Eureka, Montana. This is situated in the foothills of the Rocky Mountains in the Northwestern part of Montana.

There was some problem with the water supply on their homestead. It is believed they dammed or diverted a stream to provide water for their farm. A neighbour fileda water rights lawsuit which he eventually won.

There were a few small springs on their land but probably did not supply sufficient water to keep the farm operable. In any case, at least once, and perhaps more often Sofie sat out at the dam with a rifle across her lap, and drove off the men who were trying to shut off her water supply.

The country around Eureka is forested and quite rugged. There was a large apple orchard and they may have run some cattle, kept chickens and grew produce for their own use.

It is not a good location as it was nestled up against a mountain and the sun couldn't reach them until late Morning.

Montana Summers are warm but the Winters are long, cold and snowy. The Winters must have been hard to endure and the cold must have aggravated Hans's rheumatism.

One source says they lost the farm in 1913. We are not sure whether they were able to sell it. They then moved to Oregon Hans died in Portland on Aug. 11, 1928.

It is strange, and sad, that nobody knows when or where Sofie died.

One of Sofie's daughters Trine married Wilfred James Harvey in Eureka on Sep. 19, 1906 and they had at least 10 Children. There are many of Sofie's descendants in America. One of Trine's sons, Robert Carrol (born 1922) stated that he remembered his Grandmother Sofie, from Silverton, Oregon coming to visit them in Eureka more than once. She once gave him "a whole silver dollar" which was quite a lot of money in those days (circa 1930?).

The author and her husband

Sofie Norgaard (nee Nielsen) finally went "home" to join her beloved parents and other loved ones.

She had been on a long journey - from Bergen to Zululand in 1860, from Entembeni farm to Durban and then north of Pietermaritzburg in 1883. In 1894 she and Hans trekked to Bulawayo, Rhodesia. Then back to Durban. From South Africa to Montana in 1903. In 1913 she moved to Oregon.

She remained a Norwegian all her life with strong family value and undying faith.

Her remarkable book says it all.

Jo Rune Ugulen:

STRANDVIK SKIPREIDES ARVESKIFTEBOK

Innleiing.

I Statsarkivet i Bergens dokumentsamling ligg det svært mange interessante og spanande dokument, men ei av dei mest unike dokumenta må vera Strandvik skipreides arveskiftebok frå 1600[1]. At den i det heile har overlevd er i seg sjølv overraskande, og det er vel i første rekkje takka vera sokneprestane i Os og seinare Fusa at vi har den i dag.

Utsjånad og innhald.

Slik protokollen i dag framstår, inneheld den to legg mellom ein perm av to tjukke treplater. Dei to treplatene er rektangulære og har dei omtrentlege måla 21,5 cm x 34 cm. Desse treplatene er trekte med skinn, og sydde saman i ryggen. På innsida av permen kan ein sjå restar av mellomalderbrev i pergament, som har vore nytta til "trekk." Etter alt å døma har permen tidlegare vore nytta som omslag på ei mykje tjukkare, og naturleg nok eldre, bok, men denne er no tapt, og ein kan berre spekulera på kva den har inneheldt. Vidare er det restar av to spenner, både framme og bak på permen, som har halde boka saman. No er spennene borte, men det er klåre merker etter festa.

Framsida av Strandvik skipreides arveskifteprotokoll.

Det er ikkje sidetal i protokollen, og såleis er dei sidetala som er nytta i kjeldeavskrifta innsette av meg. Det som i avskrifta er attgjeve som folio 1-18, utgjer den første leggen, medan folio 19 og 20 er legg nummer to. Resten av legg to, frå folio 21 og utover, er no borte. Vidare vantar folio 7, men den er teke med i sidenummereringa av di det er

tydeleg merke etter at den er riven ut.

Innhaldet i protokollen kan delast i to bolkar. Den første bolken inneheld 15 skifter, noko som gjer denne protokollen unik i norsk samanheng. Det er truleg den eldste eksisterande skifteprotokollen i Noreg, og er meir enn femti år eldre enn innføringa av det offentlege skiftevesenet i Noreg[2]. No er likevel ikkje Strandvik skipreides arveskifteprotokoll ein vanleg skifteprotokoll.. Den er ein skifteprotokoll som inneheld barnepengar, dvs. umyndige borns midlar. Alle skiftene i protokollen er altså skifter der arvingane er umyndige born.

Den andre bolken i protokollen er ei forordning over stolane i Strandvik kyrkje frå 1629. I 1628 stod den nye kyrkja i Strandvik ferdig[3], og truleg i samanheng med dette vart det på ny avgjort kven som skulle sitja kvar i kyrkja. Dette oversynet kan sjåast på som ei slags folketeljing for Strandvik kyrkjesokn frå 1629, all den tid også kvinnene i soknet er nemnte med namn. Ein kan dessutan skilja ut sosiale lag i bondestanden i Strandvik, ettersom stolane i kyrkja vart fordelte etter landskyld slik at brukarane på dei bruka med høgast landskyld sat lengst framme i kyrkja. Til dømes sit bondekaksane Per på Håvik, Elling på Lygra og Simon på Revna fremst i koret på den første stolen, Per på Baldersheim sit på den andre stolen, og først på den tredje stolen i koret kjem klokkaren (degnen) saman med to andre bønder.

Kvifor vart arveskifteboka skriven, og av kven?

Etter det som vert sagt på første bladet i protokollen, vart Strandvik skipreides arveskiftebok skriven «... Effter Øffrighedzens Skrifftlige oc Alffuorlige Befalning offuer Bergens Stifft ..... effter denne forgangen Pestelentze ANNO 1600.» Det tyder på at den har vorte skriven etter pålegg frå offentlege instansar, men eg har ikkje funne noko lovgjeving som kan kasta ljos over dette. Mest truleg er det eit pålegg frå bispestolen eller lensherren i Bergen – den naturlege øvrigheita i Bergen stift – som har vore hovudårsaka til at den vart skriven. Likevel er det mogleg at det har

Bilete av folio 1a

kome til etter påtrykk frå høgare instansar, men det vert førebels reine spekulasjonar. Eit gjennomsyn i bispearkivet ved Statsarkivet i Bergen, gav ikkje nye opplysningar kring dette problemet.

Den store pestilens anno 1600 ser ut til å ha vore årsaka til at pålegget om å skriva arveskifteboka kom. Denne pesten tok til i Bergen i 1599, og spreidde seg vidare til Stavanger, Trondheim og Nordlanda, før den enda i Trondheim kring 1. mai 1601. Etter Hofnagels oppteikningar døydde det over 3.000 menneske i Bergen åleine[4]. Den har etter alt å døma herja kraftig på landsbygda også, og mellom anna i Ryfylke sette den seg i minnet til folk. Til dømes i 1619 vert det referert til denne pesten: «...førind den førrige pestilentze her vdj lehnit grasserede,[5]...»

Kven som har skrive arveskifteboka er uvisst. Det som kan seiast sikkert er at skiftebolken er skrive med to forskjellige hender. Den første handa har skrive foliane 1 t.o.m. 17; altså frå 3. november 1600 til den 19. oktober 1601. Hand nummer to har skrive det siste skiftet i protokollen, det som vart halde på Baldersheim den 30. august 1602. Bolken om stolordninga i Strandvik kyrkje frå 1629 er skrive med ei tredje hand. Ei gissing kan vera at lensmannen i Strandvik skipreide, Engjel Olsson på Håvik, gøymer seg bak hand nummer ein. Han er nemnt med namn som tilstadeverande på 10 av dei 11 skifta som har tilsynsmennene nemnte med namn. Men noko sikkert kan ikkje seiast om det.

Bilete av folio 14b

I skiftebolken er det i tillegg tre seinare tilføyingar. To av dei kan med sikkerheit tilleggjast sokneprest Samuel Loss i Os, som har skrive innførslene frå 1611 (fol. 5a) og 1617 (fol. 13a). Ei innførsle frå 1641 (fol. 2b) er utan underskrift.

Eit anna iaugnefallande trekk ved Strandvik skipreides arveskiftebok er dei mange skribleria som finnest i boka. Mange stader er det rett og slett rabla i boka, og det ser ut til at den har vore nytta som øvingsbok. Mellom anna på folio 14b er romartala mellom I og C skrivne inn. Folio 20b har på mange måtar den mest interessante innskrifta. I tillegg til eit reknestykke i raudt blekk (1784 – 1629 = 155), er det her skrive eit namn i vanleg blekk: «Engel Gulbrasen Bache.» Desse to

innskriftene har truleg samanheng med kvarandre. I 1784 budde det i alle høve ein Engjel Gudbrandsson på garden Bakka i Hålandsdalen. Denne Engjel var fødd i 1748 og døydde på Bakka i 1787[6]. I 1769 vert han nemnt som skulehaldar, og truleg har han nytta boka i undervisingsopplegget sitt. Det kan forklara ein del av innskriftene og skribleria i boka, mellom anna romartala på folio 14b.

Proveniens.

Ein anna innskrift på folio 20b seier at «Denne Storre bog maa stedße Ligge i Strand[w]igs K Kircke..... Anno 1662» Truleg har boka gjort nettopp det i lang tid, men på eitt eller anna tidspunkt har den enda opp hjå soknepresten i Fusa. Boka har kan henda ein periode på slutten av 1700-talet vore ei tid i Hålandsdalen, men noko sikkert er uråd å seia om dette. Engjel Gudbrandsson *kan* ha skrive i den medan den har vore i Strandvik. I løpet av 1800-talet har den omsider hamna i prestearkivet i Fusa, og den 18. mars 1904 kom Strandvik skipreides arveskiftebok inn til dåverande stiftsarkivar Just Bing i Bergen[7]. Journalen[8] ved arkivet viser at den vart sendt inn frå sokneprest Marstrander i Fusa den 14. mars saman med mellom anna klokkarbøkene frå Fusa og Strandvik. Ei undersøkjing i prestearkivet frå Fusa gav ikkje nokre fleire haldepunkt om kvar den opphaveleg var komen frå, anna enn at den må alt ha vore ei stund i prestearkivet i Fusa. Frå soknepresten sin journal[9] kan ein lesa at klokkarbøkene frå Fusa og Strandvik var innsendte av dei respektive kyrkjesongarane i byrjinga av februar. Der er ikkje arveskifteprotokollen nemnt. Den er derimot nemnt ein annan stad på same sida då soknprest Marstrander mottek eit brev frå Kirkedepartementet den 1. februar 1904. Det brevet seier mellom anna at «Strandviks Skibreds ArffueskiffteBog og de af kirkesangerne førte protokoller som ikke lenger er i brug, maa indsendes snarest muligt til Bergens Stiftsarkiv...[10]» Kan henda kan ytterlegare undersøkjingar i arkivmaterialet til soknepresten i Fusa og Kirkedepartementet kasta meir ljos over soga til arveskifteprotokollen frå Strandvik skipreide.

Teiknforklaring til kjeldeavskrifta.

[…] er utfylt av avskrivaren, t.d. etter klåre manglar eller utelatingar. Der spørsmålsteikn eller utropsteikn er nytta, er det for å markera uvisse med kva som står i originalen, eller ei markering av at det verkeleg står slik skrive.
{…} er overstrykingar i originalen
Oppløyste forkortingar er skrivne med kursiv. Marketeikn och skillingsteikn er skrivne som *march* og *skilling*.

STATSARKIVET I BERGEN, DOKUMENTSAMLINGEN, B164:
Strandvik skipreides arveskiftebok 1600[-1602]

/1a

Stranduigs Skipredz

Arffueskiffte Bog:

Effter Øffrighedzens

Skrifftlige oc Alffuorlige Befal=
ning offuer Bergens Stifft, Er Denne Arffueskiffte=
bog giort oc Indlagt i Stranduigs Kirckis for=
uaring (Som Indholder Vmøndige Børne
Pendinge) effter som de ere Wurderet
aff 6 Wuildige Mend lougli=
gen tilneffnde effter denne
forgangen Pestelentze
ANNO 1600

/1b [sida er blank]
/2a

Stranduigs Schiprede:
Søer Tuedt

Anno 1600 Thend 3 Nouemb*er* Bleff Oluff Anderßøns och hans quindis Karine Ericksdaatters guodtz Skifftet och deelet i trende parter, till trende deris effterleffuendis drengebørn, Som er Jon, Knud och Laße Oluffs sønner.

Den Eldste Søns Jons guodtz er dette:

1 ny Sengedyne, Och 1 sengklede tilhobe, Vurderit for 5 ½ g*amle* dall*er*.
Noch 2 sengkleder thend ene for 3 daller, Och den anden for 1 daller, Er tilhobe 4 g*amle* dall*er*.
Item 3 Alne blaae Skotte klede, 1 Vlden Skiorte, Och 1 par hoßer, tilsammens Vurderit for 1 ½ daller.
End noget andet gammelt Arbeis Kleder for 1 *marck*.
Item Allehaande gammelt Jern Redskab for ½ daller.
Item 3 brugelige kedeller, Veger 4 ½ pund, Vurderit for 10 g*amle* daller.
Item End allehaande gammelt Jern for ½ daller.

Noch allehaande smaat sølffue for 2 daller.
Item 1 skeed paa 3 lod sølff for 1 ½ daller.
Noch brugelige Tijn, Veger 6 merker Tin.
Noch 1 Vaarfalden Ko hud, Vurderit for 1 ½ *marck*.
Kiør 2. Quiger 2, Den ene Vurderet for 1 ½ daller. Och den anden for 3 *marck*.
Item Vld for 4 *skilling*. 1 søffskind. Geiter 3. Søffder eller faar 3. Och 1 Aarings Kijd.
Korn ½ mæle.
For*schreff*ne drengs Ombutsmand paa dette guods, Er Orm Olßøn paa Suinesteen.

/2b

Den Anden Oluffs Sønd ved naffn Knuds guods Er dette Och Mickell Andersøn paa Tuedt er Ombudzmand

Først 1 gammell Sengedyne, 4 Hoffuit dyner, Och 1 ny sengklede, tilhobe, Vurderit for 5 ½ daller.
Noch 1 kaabe, 1 koffte och 1 Dug, tilsammens Vurderit for 4 daller.
Noch 1 SengKlede, Och 1 lijn laggen, begge Vurderit for 1 ½ daller.
End noget andet gammelt Arbedz Kleder, for 1 *marck*.
Item allehaande gammelt Jern Redskab Vurderit for ½ daller.
Noch 1 fire punds Kieddell, Och ½ punds Kieddell tilsammens Vurderit for 10 daller.
Item allehaande gammelt Jern, Vurderit for ½ daller.
Noch 1 Tømmerbijle och noget andet smaat Jern, for 2 daller.
Noch 1 Sølffskeed paa 3 lod, for 1 ½ daller.
Tijn brugelig, veger marcker Tin 6.
Vld for 4 skillingk.
Item 2 Kiør. Quiger 2. Den ene Vurderit for 1 ½ d*alle*r. Och den Anden for 3 *marck*.
Noch Geiter 3. End Søffder 3.
Och 1 Søffdskind. Noch 1 Aarings Kijdt.
Korn ½ mæle.

Item Mickell Anderßøn Ombudzmanden til for*schreff*ne Knud haffuer oppebaaret til Barnens opfostring 2 daller.

[Skriven med hand frå 1641]
*Anno 1641 den 29 May haffuer for*schreff*ne Knud Olluffßen Och hans med Arffuinger, Veret her paa for*schreff*ne Thuedt, Och haffuer Angiffuet at for*schreff*ne S*allig *Michel Thuedt schulle haffde veret dennom en Rixd*aller *schyldig, for det*

*forbem*elte *Inschreffne Arffuegodtz, Huilchet {hand} S*allig *Michell Thuedt hans Arffuinger, Haffuer dennom betalt till Altache, Saa dj thacher dennem gott for goed betalling, Och det vdj dannemends Neruerelße Stheen Houigh Lendsmand, Och Peder Ballesemb Soren mand.*

/3a

Den Tredie och yngste Oluff Andorsøns ved naffn Laßis arffuelige guods er dette, Och Anders i Vijg Ombudsmanden.

Først 1 sengedyne, 1 sengklede, 2 hoffuitdynner Och 1 miuge quittell, Altsammens Vurderit for 5 ½ daller.
Noch 1 Rød quinde Kiortell Vurderit for 4 daller.
Item 1 gammell Lijn laggen, 1 gammell Dug, 1 gammell quinde stack, Vurderit tilsammens for 1 ½ dall*er*.
End noget andet Arbeids Kleder, gammelt, Vurderit for 1 *marck*.
Noch allehaande gammelt Jern Redskab for ½ dall*er*.
Item 1 sølffbelte paa 15 lod, Och 3 Gryter, altsammens Vurderit for 10 daller.
Noch allehaande gammelt Jern for ½ dall*er*.
End 1 Smidie sted, for 2 daller.
Noch 1 Sølffskeed paa 3 lod, for 1 ½ dall*er*.
Tin, brugelige, Veger 6 marcker.
Noch 1 Skab for 1 daller.
End 1 Hærde for 1 ½ *marck*.
Vld for 4 *skillingk*. Och 1 Søffdskind.
Kiør 2. Quiger 2, den ene Vurderit for 1 ½ dall*er*. Och den Anden for 3 *marcker*.
Geiter 3. Søffder 3. Och 1 Aarings Kijd.
Korn ½ mæle.

Item Anders i Viig, Barnens Ombudzmand Annammet till hans opfostring 4 daller.

/3b

Diße Eidsuorne Mend Vaare offuer uerendis paa Sørtued, den tid dette fors*chreff*ne guods bleff i trende deler parteret,

Ingill Olßøn i Haauigen, Lensmand
Villom Anderßøn paa Nordtuedt
Arne paa Kleppe
Oluff Bengtß*øn* paa Tøufft

Mickell Anderß*øn* paa Hiertnes Och
Anders i Viig.

/4a

Anno 1600.
Paa Seffueruold thend 15 Nouembris Bleff Salig Bertill Halduorßøns och hans quindis guods skifftet i trende deeler til trende hans effterleffuendis Børn, Som er en Søn ved naffn Lasse, Och tuende Søstre den ene Kaldis Birgitte, Och den anden Maritte.

Anders i Viig er drengens for*schreff*ne Ombudzmandt.

Først kom paa Lassis anpart, vdi Kleder, Kopper och alt {h} Andet huis fattige deel der metfølgede, Vurderit Vdj pendinge tilsammens for 7 gammell dall*er*.
Kiør – 2.
Quiger paa 2 Aar – 1.
Geiter – 3.

Den ene Søsters ved naffn Birgittis Arffuelige Anpart er och Vurderit for 3 ½ daller vdj penche.
Kiør – 1.
Quiger – ½.
Geiter – 1 ½.

Elizabeth paa Røen, Pigens Fadersøster er hendis Ombudzmand och haffuer dette for*schreff*ne hoß sig. Och Lasse paa HeinAnger haffuer hendis Anpart vdj for*schreff*ne quige hoß sig i foruaring.

/4b

Den Anden Søster, Maritte Bertilßdaatters Anpart haffuer Lasse paa Heinanger i Ombud, som er
Først – 3 ½ g*ammele* dall*er*
End – 1 Ko
Quiger – ½.
Geiter – 1 ½.

Diße vnder*schreff*ne Mend Vaare offueruerendis paa Seffueruold, Som Var:
Ingill Olßøn i Haauig Lensmand.
Arne paa Kleppe.

Anders Dalland.
Oluff paa HeinAnger, Och
Anders i Viig.

/5a

Houge.

Arne Ingelbrichtßøn paa Houge, Och fordum boendis paa Fuse lod skiffte med sin Daatter, Ingeborg, och tilfalder hende dette epthers*chreff*ne, Thend 21 Nouembris, Anno 1600.

Sølffue – 16 lod.
Engelscke Kleder for 3 dall*er*.
Item 1 Sengegyne, 1 Hoffuitdyne, Och 1 sengklede, thilhobe Vurderit for 5 dall*er*.
Noch 1 Messings Bordkrandtz for 1 *marck*.
God Kopper, Veger 3 spand.
1 øxe for 1 *marck*.
1 naffuer, god for ½ *marck*.
2 Tomme Thønder.
1 Karme seng for 1 *marck*.
1 Brødkorffue for ½ *marck*.
1 Halßklede for ½ dall*er*.
1 Handklede for 1 *marck*.
Pigens Anpart vdi Karme, Baader, quern, Skab, Kar och Byrder Er 2 ½ dall*er* 3 *skillingk* 1 alb*um*.
Noch paa Pigens Anpart vdi 1 oxe, Er 1 dall*er*.
Kiør – 3. Geiter – 3. Aarings Kijd – 1.
1 Vedder paa andet Aar.
Søffder – 2.

Pigens Fader for*schreff*ne Arne er Ombudsmand Siellfr til alt dette fors*chreff*ne.

[Skriven med herr Samuel Loss hand frå 1611]

*Anno 1611 den 6 Aprilis er for*schreff*ne gods antuordit Lauritz Simonßøn forsch*reff*ne Ingeborgs mand. Nerduerendis Anders i Wiig och Ola Tufft.*
Samuell Loß, Guds ords thiener thill Ouß

egen hand.

[Folio 5b er blank]

/6a

Raffne

Jørgen Guttormßøns paa Raffne och hans quindis guods Vdskifftet till tuende deris effterleffuendes Børn, som er en Søn ved naffn Guttorm, Och en Daatter Kallis Ingeborg:

Dette epther*schreff*ne guods faldt paa Guttorms Anpart, Och hans Moderfader Oluff Madzøn er Ombudzmanden for samme guods:

Først Sengkleder – 2, begge Vurderit for 2 dall*er*.
Hoffuid dynner for 1 dall*er* 1 *marck*.
1 Trøie for 3 *marck*.
1 Kledes Kuffte for 1 daller.
1 quinde Stack for 2 dall*er*.
1 ny Kieddell paa ½ Vog, for 3 dall*er*.
Noch 1 Kieddell paa 11 *marck*, for 1 dall*er*.
1 Dug for 3 *marck*.
1 Brygge Kar, tager 2 ½ tønde, for ½ dall*er*.
1 Tinfad for ½ dall*er*.
1 Sideflesk for 2 *marck*.
1 Tinkande for 3 *marck*.
1 Korn Bing for 1 ½ *marck*.
1 Bielde for 1 *marck*.
1 Kobber gryde for ½ dall*er*.
1 Hærde for 1 dall*er*.
1 Skieringe for 1 *marck*.
1 tømb øll Thønde for 1 *marck*.
1 Vadmels quinde stack, gammell.
½ Nødfald Kiød.
Smør – 1 pund, Och Ost – 2 pund.
Kiør – 1. Quiger paa tredie aar – 1. Quiger paa 2 Aar – 1.
Kalffue Aars gamle – 1. Geiter – 3. Kijd – 2. Och Lamb – 2.

/6b

Moderfaderen for*schreff*ne Oluff Madtzøn haffuer Annammet till Barnens opfostring:

1 Trøie for 3 *marck*.

1 Kuffte for 1 dall*er*.
1 quinde Stack for 2 dall*er*.
Och 1 ny ½ Vogs Kieddell for 3 dall*er*.

[Folio 7 er rive ut av protokollen. Den har truleg hatt dottera sin del av skiftet.]

/8a

Anno 1601.

Thend 28 Martij Paa Bordtuedt Bleff Salig Ingebricht Anderßøns guods deelet och Skifft emellom hans effterleffuendis quinde Kirstine Oluffsdaatter, Och hendis Søn Anders Ingelbrichtßønn:

Ombudsmend til for*schreff*ne Anderßis Arffuelige guodtz, Ere begge hans fader-brødre Villom Anderßøn paa Nordtuedt Och Mickell A*nderßøn* paa Tuedt Och haffuer dette effterschr*eff*ne Barneguods i foruaring.

Først tilfaldt hannom 1 Sengedyne, Och 1 Hoffuiddyne, thilhobe vurderit for 4 ½ dall*er*.
End 1 Sengedyne och 1 Hoffuitdyne, begge parterne Vurderet for 3 ½ dall*er*.
Noch 3 Sengkleder tilsammens Vurderit for 3 dall*er*.
End 1 gammelt Sengklede, for 1 ½ *marck*.
Noch 1 nyt Polandske Sengklede, Vurderit for 2 ½ dall*er*.
Item god brugelige kopper, tilhobe Vurderit for 19 g*amle* dall*er*.
Noch 1 smidiested paa 4 ½ pund.
Noch 1 Tinfad, Och 2 messings Bordkrantze, tilsam*m*ens Vurderit for 1 dall*er*.
Noch 1 Stor naffuer, 2 smaa Kipenaffre, 3 graß lia, 2 øxer, 1 Skieringe, Och 1 smidie hammer, tilsammens Vurderit for 2 dall*er*.

/8b

Noch 1 Hellekande, Och 1 par Blaa Skotte Kledes Bøxer, begge parterne Vurderit for 1 ½ dall*er*.
Item 1 forgylt Sølffbeltt paa 28 lod.
End er tilpanter 1 sølffbelte, som tilkommer Siøuat i Viig, for 4 dall*er*.
Noch 1 SølffStob paa 10 ½ lod.
Noch 2 Sølff Skeder, huer paa 3 lod, Er 6 lod.
Noch 3 Sølffskeder huer paa 2 lod, Er 6 lod.
Endnu 1 Sølffskeed paa 3 ½ lod.
Item 1 Sølffkede Agnus Dej, paa 4 ½ lod.

Noch 1 bruddet Lindefad Søllie, Veger 4 lod.
Item Rede pendinge 42 g*amle* dall*er*.
Kiør – 5.
Geiter – 8.
Och Søffder – 6.

Her effterfølger Skulders Register at Indkreffue, Som Anders Ingelbrichtß*en* halff-parten tilkommer.

Oluff Guttormß*en* – 1 dall*er*.
Steenuord hans quinde – 3 ½ d*all*er 1 *marck*.
Christopher LindtAaen – 1 dall*er*.
Peder paa Ackerøe – 1 dall*er*.
Andfinds quinde y Kaaldall ved naffn Ingeborg – 2 dall*er* 1 *marck*.
Mogens Haffskor – 2 dall*er*.
Lisebeth paa Røen – ½ dall*er*.
Suend Haaland – 1 dall*er*.
Anders SollAas – ½ dall*er*.
Halduord Vindenes – 1 *marck*.
Jacop Leßlinck aff Hietland, for 1 Baad – 2 ½ dall*er*.

Summa Er tilhobe – 15 ½ dall*er*.

/9a

Legeland

Anno 1601 Thend 22 Januarij, Bleff dette effter*schreff*ne guods Vurderit och offuerseet Som tømbtis effter Hogen Hogenß*øn* och hans quinde Søneffue Olluffsdaatter paa Bouge i Stranduigs bygden: Som er:

Først 2 gamle Sengedyner och 2 Hiørnder, begge deler Vurderit for 4 g*amle* dall*er*.
Noch 1 Aaklede for 1 dall*er*.
End 1 Aaklede for ½ dall*er*.
Noch 1 Kobber gryde, Veger 14 marcker.
Noch 1 Jern gryde for ½ dall*er*.
Noch 1 ny diubs Angill 60 faffne.
Noch 1 øxe for ½ dall*er*.
Noch 1 Tingsle for 10 *skillingk*.
Noch 1 Tolde naffuer for 8 *skillingk*.

Och 1 kipe naffuer for 4 *skillingk*.
Noch 2 smaa Riffue naffre.
Noch 1 styk Lin. Noch 1 Spade for 2 *skillingk*.
Noch 1 ny graa Kuffte for 1 dall*er*.
End 1 Kuffte for 1 *marck*.
Noch 1 Kiste med Indlaas for ½ dall*er*.
Item 12 Støcker Mielcke Kar,
Noch 5 Træfade.
Noch 1 Kar tager 1 tønde Och en nyt:
1 Kar gammelt tager – 1 tønde.
Noch 1 Kierne, Och Bordisker – 7.

/9b

Noch 1 dryffte Troug, Noch 1 deger Troug.
½ tønde tomb Och – 3 Stycker gamble.
Item 1 Rød quinde Stack Och 1 Kaabe, begge parter Vurderit for 7 *marck*.
Kiør – 4.
Quiger paa Tredie Aar – 3.
End 1 quige Aars gammelt.
Noch 1 god Horß.
Noch 1 oxe paa Tredie Aar. Och 1 oxe paa it Aar.
Geiter – 6.
Søffder – 5.
Kijdt – 3. Och Lamb – 4.

Dette fors*chreff*ne guods tilkommer Hogen Hogenßøns effterleffuendis Børn, Och Arne Hugneß*øn* paa Legeland Ombudsmanden for samme guods. Vaare diße Mend offueruerenth*es*,
Her Morten Johanß*øn* Prest y Ous
Ingill i Haauig, Och Anders i Viig.

Strax effter dette bleff Antegnet da Kundgiordis Kong*lig* May*estetts* Skattebreff, Och fors*chreff*ne Ombudsmand Vdlagde paa Børnen Vegne vdj Skat – ½ g*ammel* dall*er*.

Och for tuende Aars Tiende till Stranduigs Kircke Ombudsmend, Ingill Haauig OchVillom Nordtued – 10 *skillingk*.

/10a

Balleseim.

Anno 1601 S*ancte* Jacobsdag, Bleff dette epther*schreff*ne guods Vurderit och offuerseet, paa Balleseim Som tømbtis effter Mattis paa Tuedt och hans quinde, Huilcket effterladendis gods hans Søn Mickell Mattißø*n* er Arffueligen tilfalden, Och farfaderen haffuer samme Barn och guods i Louglig Ombud, som er Jon paa Balleseim.

Først 1 sengedyne, Och 1 Hoffuitdyne, tilhobe Vurderit for 5 dall*er*.
Noch 2 ny sengkleder, huer 2 dall*er*, Er 4 dall*er*.
End 1 nyt sengklede, for 1 ½ dall*er* ½ *marck*.
End 1 sengklede for 1 dall*er*.
End 1 Andet sengklede for ½ dall*er*.
1 Randede Borddug for 1 dall*er*.
1 Brun forklede, for 1 dall*er*.
1 ny Engilske Trøie, for 2 dall*er*.
1 Engilske Kaabe for 2 dall*er*.
1 Kaabe spende forgylt, Vurderit for ½ dall*er*.
1 Suart Kledes quinde kiortell, for 3 *marck*.
1 Sølff belte, paa 10 lod, forgylt.
1 Teßlag for 1 dall*er*.
1 god brugelige Kobbers Kiedell, paa ½ Vog.
1 Vdbredt Koppers gryde, Veger ½ pund.
1 Jern gryde for 2 ½ dall*er*.
End 1 Jern gryde for 1 dall*er*.
1 Smidie Sted for 2 ½ dall*er*.
1 par smidie Belger for 3 *marck*.
1 Tømmer bijle for 3 *marck*.
1 graß lia for 1 *marck*.

/10b

[.[11].] Naffuer for 20 *skillingk*.
1 nyt Kar tager – 2 thønder.
1 øxe for ½ *marck*.
End 1 øxe for 12 *skillingk*.
2 tømme øll tønder.
1 Furre Kiste for 1 ½ *marck*.
1 Tømmerkijle for 1 *marck*.
1 Stycke Jern stang, Veger 1 pund och 8 m*arc*ker.
Nogle Line Toug, Vurderit for 1 dall*er*.

Smaa Tiøreller for ½ dall*er*.
Bordisker – 12.
1 Messings Bordkrandz for 1 *marck*.
1 Træ smør fad, Och
1 Smør æske Trefodet, Och giort aff Træ.
Kiør – 6. Quiger paa it Aar – 2.
1 Øg. Geiter – 4. Søffder – 5.
Bucker – 1. Veddrer – 2. Rijßbijter.

Skulder at indkreffue, Som effterfølge*r*:

Hoß Mickell Anderßøn paa Tued – 3 dall*er*.
Hoß Elling paa Lille Balleseim – 2 dall*er*.

Diße 6. mend Offueruerendis:

Ingill i Haauig, Lensmand
Anders Dalland
Hindrick Sundfiord
Oluff paa Thufft
Mickell A*nderßøn* paa Tuedt Och
Anders i Viig

/11a

Quale I Stranduigen

Anno 1601 Thend 18 Julij Lod Johans Guttormßønn i Quale Skiffte guods effter sin Salige Quinde Herbor Anderßdaatter, Emellom Sig och sin Daatter ved naffn Herbor Johanßdaatter, Och haffuer forsch*reff*ne Hendis Fader Johans guoduilligen Vet och effterladet hende Tredie parten aff hans gandske hiemmell, Endog hende icke Saadant Altsammens Retteligen effter Lougen tilfalden, Och er dette hindis Anpart Som effterfølger:

Først 1 Sølffbelte paa 16 lod Vforgylt.
Noch 1 seng Vurderet for 5 g*amle* dall*er*.
Noch 2 sengkleder begge for 3 dall*er*.
Item 1 Rød Engilsk Quinde Stack, Vurderet for 4 ½ dall*er*.
End 1 Blaa Skottekledes Stack for 1 ½ dall*er*.
Item Ny Kopper 1 Vog och 2 pund.
1 Øxe for 1 *marck*.

1 TømmerBijle Och 1 naffuer, tilsammens for 2 *marck*, hendis Anpart.
Noch Pigens Anpart y it Smidie Sted ½ dall*er*.
Kiør – 3.
Quiger paa Tredie Aar – 1.
Giedder – 2.
Søffder – 1.

Dette Altsammens haffuer pigens fader hoß Sig sielfffr, m*eth* Barnet y god act och foruaring. Och wore diße Dannemend Offueruerendis:

Ingill Olßøn, Lensmand
Anders Dalland
Jon paa Balleseim
Oluff paa Thofft
Och
Anders y Viig.

/11b

Qualø ib*ide*m

Hoß for*schreff*ne Johans findis det guods Som Simon Clemetßøns effterleffuendis Barn tilkom Aar 1599.

Først 1 Sølff Stob paa 15 ½ lod.
Ny brugt Kobber 3 ½ pund.
1 Skieringe for ½ dall*er*.
1 Verge for 1 dall*er*.
1 Sengedyne 1 Aaklede Och 1 Hoffuiddyne tilhobe Vurderit for 3 dall*er*.
Kiør – 2.
1 Vngnød Aars gammelt.
Geiter – 3.
Søffder – 3.

Ombudsmanden er forsch*reff*ne Johans.

Diße mend offueruerenthis:

Oluff Fore,
Euind Backe,

Oluff Samnøen,
Oluff Maaldøen, Och
Askild Helgeland

/12a

Vdi Qualø y Stranduigen, findis det guods Som tømbtis effter Lasse och hans quinde paa Tombra Och Mickell Guttormßøn i Qualø er Ombudsmand paa for*schreff*ne Lassis søns Arffuelige guods huis naffn er Suend Lasseßøn, Och er dette hans guods som Effterfølger:

Først 1 ny Kieddel dog noget brugt, Veger foruden hadden 3 ½ pund.
Noch 1 gammell Kieddell met hadden, Veger 3 ½ pund.
Noch 1 gammell brugelige Kieddell med 1 stor hadde vdj, Veger 1 vog knæp
Noch 1 brugelige Kieddell, Veger 1 pund och 3 *marc*ker
End 1 halffslitten liden Kieddell, Veger 8 *marc*ker
Noch 1 brugelige Kobbers gryde, Veger 14 *marc*ker
Item 1 sølffbelte forgylt, Veger 16 ½ lod och ½ *quintin*[*?*]
Noch 1 forgylt Ring for ½ dall*er*.
End 1 rød Engilske quinde Stack Vurderit for 3 dall*er*.
Noch 1 Engilske Kaabe Vurd*erit* for 5 dall*er*.
Noch 1 Sengedyne och 1 Hoffiid dyne, Vurd*erit* for 4 dall*er*.
End 1 Sengedyne ny och 1 gammelt Hoffuiddyne tillagdt, Vurderi[*t*] for 3 dall*er*.
End 1 Sengedyne och 1 Hoffuiddyne megit brugt, tilsammens Vurderit for 2 ½ dall*er*.
End 1 gammelt Sengedyne Vurderet for 7 *marck*.
Noch 2 sengkleder begge Vurdt for 3 dall*er*.

/12b

End 1 Sengklede for 1 ½ dall*er*.
End 1 Sengklede for 1 dall*er*.
End 1 gammelt Sengklede for ½ dall*er*.
End 2 gamle Sengkleder tilsammens V*urderit* for 3 *marck*.
1 Randede Bord dug for 1 dall*er*.
1 Naffuer for 1 *marck*
1 Jern Tømmerkijle for ½ dall*er*.
1 Smidie sted veger 11 *marc*ker
1 liden Tingsle hammer for 6 *skillingk*.
2 øxer begge for 2 ½ *marck*.
1 gammell graß lia for ½ *marck*.

1 Engilske Trøie for 1 ½ dall*er*.
1 ny Bismer for 1 *marck*.
1 Skieringe for 1 ½ *marck*
1 Smidie Belge for 1 dall*er*.
Korn – 4 tønder. Smør – 1 løb.
1 Korn Byrde for 1 dall*er*.
1 Brygge Kar tager 3 tønder, End 1 Kar tager 2 tønder.
2 smaa Kister tilsammens for 1 *marck*.
1 Quern for
Kiør – 13. Quiger paa 2 Aar ere – 2.
Vng oxer – 2. Geiter – 6.
Søffder – 2. Vedrer – 1 Rijsbijt.
1 tomb tønde, Och ½ tønde. Item 22 MielckeKar.
Bordisker – 5. Træfade – 3.
1 horß for 1 dall*er*.

Diße mend offueruerenthe:

Ingill i Haauig,
Villom paa Nordtued,
Ingelbricht paa Skougsæid,
Oluff paa Tufft,
Michel paa Tuedt,
Och Anders i Viig.

/13a

Aar 1601. Thend 3 Søndag effter Paaske Bleff offruerseet[!] paa Akerø i Stranduigen, huis gods Som falt effter Laße Halduordß*øn* och hans quinde Sønøffue paa Miønes, Huilcket gods deris effterleffuendis daatter Elline tilfaldt, Som effterfølger:

Først nyt Kobber 10 *marc*ker.
1 Jerngryde for 1 dall*er*.
1 Stack aff Flemskt, saa god som 1 ny Vaarkledet stack.
Sengkleder 2 tilhobe Vurderet for 3 *marck*.
1 Suerd for 1 *marck*. Item 1 Handklede for 1 *marck*.
3 øxer tilsammens Vurderet for ½ dall*er*.
1 Handquern for ½ *marck*.
Fiske snøre for ½ *marck*. 1 sigdt for 1 *skillingk*.
2 smaa Kister, begge for 6 *skillingk*.

Træ Kiøreller for 6 *skillingk*. 1 kierne for ½ *marck*.
Vdgammelt fiedder 1 pund.
1 Ko bielde Och 2 smalle Bielder.
1 smør æske tager 1 Spand smør.
1 liden Ambar tager 2 Kander.
Kiør – 3. Quiger – 1 Kollrone. Geiter – 2.
Redependinge ½ dall*er*. Och 1 Baad for 1 *marck*.

Ingill Olßøn er Ombudsmand.

Diße mend offueruerenthes:

Villom paa Nordtuedt,
Oluff paa Tufft,
Mickell paa Tuedt,
Anders i Viig.

[Skrive med herr Samuel Loss hand frå 1617]
A*nn*o 1617 den 3 Novemb*er* er for*schreff*ne arffue gods antuordet thill Joen Joenßøn paa Miaaneß forsch*reff*ne Eline Laßis dotter ecte mand med Kiørlje er alt andit inth*et* vnder thagit, off*ue*ruerendis Willom Nordthueit, Knut Seffuereyd oc Poffuell Seruold.
Samuell Loß
egen hand

/13b [Sida er blank]
/14a

Vanduigen i Fuse Sogen.

Anno 1601 Thend 4 Søndag effter Trinitatis Bleff dette effter*schreff*ne guods Vurderit i Vanduigen, Huilcket guods der Tømbtis effter Bendt Arneßøn, Och samme gods bleff vurderit och offuerseet dog icke Skifftet och deelet. Och tilkommer hans effterladendis quinde Birgitte Olßdaatter halffpartten, Och anden halffueparten tilkommer hans Tuende effterleffuendis Drenge børn ved naffn Halduord Bengtßøn Och Bendt Bengtßøn, Er dette effterfølgendis guodsit Som Oluff i Vanduigen er Ombudsmand,

Først 1 Sengedyne, 1 Hoffuid dyne, Och 1 Aaklede tilsammens Vurderit for 3 g*amle* dall*er*.
Kobber offuer alt Vurderit, baade paa Moderens och Børnenis Vegne, tilsammens

for 7 gamle dall*er*.
Smidie Redskab med alt andet Jern Redskab Vurderit altsammens for 2 ½ dall*er*.
Noch 1 øxe for 1 *marck*.
Item Kiør paa begge parterne – 5.
Quiger – 2.
Søffder – 2.

Her aff tager huer sin halffuepart, som fors*chreffui*tt staar.

Disse Mend offueruerenthes.
Lasse Skee, fordum Lensmand paa Framnes,
Ingill i Haauigen Lensmand i Stranduigs Schiprede,
Mogens Haffskor,
Och Alff Brynnildß*øn* paa Giøn.

/14b [er blank, mykje rabling på denne sida]
/15a

Lunderuig i Fuse Sogenn.

Anno 1601 Thend 19 Octobris, Bleff Skifftet, offuerseet och Vurderet Suend Siurdßøns effterladendis guods y Lunderuig Emellom hans quinde Anne Aslacksdaatter Och hendis trende Børn ved naffn Siurd, Maritte och Sirie, Som effterfølger

Først 1 sengedyne Vurderet for 5 dall*er*.
1 Aaklede, Vurderit for ½ dall*er*.
1 Sengedyne och 1 Hoffuiddyne, begge parterne Vurderet for 5 Daller.
1 Naffuer for ½ dall*er*.
End 1 naffuer for ½ *marck*.
1 Rør for 7 *marck*.
1 Lindefad søllie, som er tilpanter for 3 dall*er*.
1 øxe for 1 *marck*.
Noch udi Smaa Sølffspender ½ dall*er*.
Børnenis Anpart vdi 1 Baadzsegell 1 ½ *marck*.
Børnenis Anpart vdi Boskabs Kiøreller och Andet saadant, for 1 ½ *marck*.
Kiør – 3.
Kalffue halt Aars gamle Er – 2.
Geiter – 4.
Søffder – 3.
1 god Horß.
Børnenis Anpart vdi 1 Skab – 1 *marck*.

Deris Anpart vdi 1 gammell graß lia – ½ *marck*.
Gammelt Jern Redskab for 2 *skillingk*.

/15b

Jordeguods offuer alt beregnet, Beløbber sig først
I Lunderuig – ½ løb Smør Och ½ Hud.
I Tombra – 5 *marck*er smør Och 8 *skillingk* y Vare.
I Biøndall – 4 *marck*er smør Och vare lige imod.

Alle Børnenis Ombudsmand er Moderen, for*schreff*ne Anne Aslacksdaatter.

Diße sex mend offueruerenthes
Lasse Skee paa Framnes,
Ingill Olß*øn* i Haauig,
Oluff paa Forr,
Oluff Giemdall,
Dauid Fergestad
Och
Mickell And*er*ßøn paa Tued.

/16a

Samme fors*chreff*ne Aar, dag och Sted Vt in folio præcedente, Bleff offuerseet och Vurderet Huis Arffuelige guods Som Gunnar Siurdß*øn* tilfalt effter sin søster Steinuord Siurdsdaatter wdj Biøndall.

Først 1 god brugelige Kieddell, Veger Knaep 2 pund met Hadden, Vurderit for 4 dall*er*.
End 1 anden god kieddell, Veger m*eth* Hadden 4 ½ pund, Vurderet for 8 dall*er*.
End 1 gammell Kieddell Veger 1 knap vog m*eth* Hadden, Vurderet for 4 dall*er*.
End 1 Kobbergryde Veger 1 spand, Vurd*eret* for 1 ½ dall*er*.
1 Sengedyne oc 1 Hoffuitdyne, tilhobe Vurderet for dall*er*.
Noch 1 anden sengedyne och 1 Hoffuiddyne, Vurderet for 3 dall*er*.
End 1 sengedyne met 1 Hoffuiddyne, Vurd*erit* for 2 ½ dall*er*.
1 Aaklede for 1 ½ dall*er*.
1 Aaklede for 5 *marck*.
1 Aaklede for 2 ½ *marck*.
1 Lerritz laggen for 1 *marck*.
1 Engilske Kaabe Vurderet for 8 dall*er*.
1 Rød Engilske Quinde stack for 4 dall*er*.

1 ny Rød Engilske quinde stack, Vurderet for 6 dall*er*.
1 sølffbelte forgylt Veger 23 ½ lod, dog er borte aff samme belte fem smaa Ringer.
1 Randede Borddug, Vurd*eret* for 1 dall*er*.

/16b

Item 1 gammelt Trappe sølffbelte, Veger 15 lod.
1 Stor forgylt sølffspende, Veger 3 lod 1 q*uintin*.
1 liden forgylt Kiæde Veger 3 ½ lod.
End nogle smaa sølffspender, forgylt Veger 7 ½ lod.
1 Lindefad søllie, Veger 2 ½ lod 1 q*uintin*.
2 Sølffskeder huer paa 3 lod, Er 6 lod.
Rede pendinge 19 ½ dall*er*. Diße pendinge haffuer drengens for*schreff*ne Gunnars Moder Kettilla vdlaant paa Adskillige Steder, Derfore setter Hun hendis søn vdi pant for sam*m*e pend*ing*e – ½ løbs leige y Lunderuig Som hende er tilfalden vdi Helmings fælaug Och Gunnar her effter at oppebære Landskulden emeden pend*in-gen*e staar.
1 Tømmer bijle for 1 dall*er*.
1 Naffuer for 1 *marck*.
1 Bruddet Tin kande, Veger 11 *marck*er.
4 Tinfade tilhobe Vurderet for 1 ½ dall*er*.
1 liden naffuer for 4 *skillingk*.
1 Verge for 3 *marck*.

Ombudsmanden for dette for*schreff*ne guods, Er Steen Rederß*øn* paa Sæueldt y Samnanger.

Item.

/17a

Paa samme dag bleff offuerseet och Vurderet huis Arffuelige guods, Som for*schreff*ne Gunnar erffuede effter sin Broder, Arne Siurdß*øn* paa Skougsæid.

Først 1 Sengedyne Och 1 Hoffuiddyne, tilsammens Vurderet for 6 dall*er*. [x]Er forsarffuit 1 d..[x12]
1 nyt Aaklede for 2 dall*er*.
3 Aakleder, tilsammens Vurderet for 7 *marck*.
1 god brugelige kieddell, Veger 1 knap Vog m*eth* Hadden, Vurderet for 5 ½ dall*er*.

{1 Borddug for 1 dall*er*}
1 Sort Kledes quinde Trøie, Vurderit for 3 *marck*.
1 Bruddet Tinkande.
Kiør – 5.
Quiger – 1 paa andet Aar gamle.
Geiter – 3.
Søffder – 4.
Jordeguods, Er 18 ½ *marck*er Smør, Och Vare Lige imod.

Ombudsmanden for dette for*schreff*ne guods, Er Haldor paa Egeland.

Diße mend offueruerenth*e*s
Her Samuell Loß, Sognepresten
Lasse paa Skee,
Ingill i Haauig,
Oluff Forr.
Oluff Giemdall
Dauid Fergestad, Och
Mickell And*erßøn* paa Tued.

/17b [sida er blank]
/18a
[med ny hand]

Paa Baldeseime i Stranduigs Sogn.
Anno 1602 den 30 Augustj bleff offuerseet och wurderit Herborg Suends dotter effther ladendis gods, som thilfalt hindis Sønne son Mickell Mattzøn som nu er vmøndig som effterfølger.

Først fem hoffuidt dyner wurderit for 10 *march*.
Noch 2 senge dyner wurderitt for 4 ½ daler.
Item 4 Senge Kleder for 15 *marck*
Noch 2 lagen for 3 *marck*.
Item 1 stack for 7 *marck*.
End 1 Mellow for 6 *march*.
Noch 1 Liusestage och ½ kanne for 2 *march*.
Item 1 thin b..[13].e och 2 thinfade for 6 *march*.
Noch 1 sølffsked weger 4 lod.
End 1 forgylt Agnus dej.
Item 39 Bind icke Spenger weger imod 11 *march* dansche.
Noch 1 Sølffkors weger imod 5 daler.

End 1 Lindefar søllie weger imod 11 *march* danscke.
Item 3 Rigsdaler vdj en guldring.
Noch 5 daler j rede peninger.
End 1 dreiels dug for 3 *march*.
Item 2 Skierdinger for 3 *march*.
Noch 1 Bordkrantz for 1 *march*.
End 1 daler vdj peninger.
Item 1 ny Kedell weger 2 ½ pund.

/18b

Noch 1 Kedell for 4 ½ *march*.
Item 1 Gryde for 6 *march*.
Noch 1 Kobergryde for 2 daler.
Item 1 gammell Kedill ieffnit imod nyt 2 pund.
Noch 1 Meßing panne for 2 daler.
Item 4 øxer for 1 daler.
Vdj Smidie och Sage redschab hans anpart
Først vdj 1 Ambolt 5 *march*.
Noch vdj Hambrer 2 *march*.
Item vdj Bellier 1 *march*.
Sage hager 2 *march*.
Sage Troße 1 *march*.
Sage blad 2 *march*.
Sage thømmer 6 *march*.
Vdj 1 glittede dug hans anpart 3 *march*.
Kiørild offuer Alt 2 daler.
Noch 3 Liaaer for 1 ½ *march*.
Item 3 Sigder. Noch 2 hester, wurderit for 6 daler.
Vdj 1 Nøedt 3 ½ daler.
End vdj 2 par Querner 6 *march*.
Noch 1 thømmerbile for 4 *march*.
Item Jordegods Berg som ligger j ylffue vdj Quindherritz skibrede 2 ½ pund j smør och ware.
End vdj Tueidt som ligger vdj Strandebarms skibrede.

[Her sluttar innførselne av skifter, og det ser ut til å vanta eit eller fleire blad. Det som vert omtala som folio 19 og 20, har truleg ikkje opphaveleg vore det.]

/19a

Fororning om Stolerne Vdi Strandeuigs Kircke Anno 1629.

Først Vdi Chorett.

1 Stoell: Peder Haauig, Elling Lyre, Simon Reffne
2 Stoell: Peder Ballesim
3 Stoell: Degnestolen, Haffuer Særuolld, Axell Reffne
4: Torbiørn Vindeneß, Frederich Kremer, Daniell Quale, Jon Hage
5: Jon Amundßøn, Niels Houge, Arne Leiland
6: Raßmus Skottum, ...[14]..... Tofft, Christopher i Wigh, Anbiørn ib*ide*m
7: Olluff Dagß*øn* Reffne, Olluff Guttormß*øn*, Jon Olluffßøn, Johannes Sælßuolld

Første Stoell Paa Karlmandz Siden

1: Olluff Nordtuedt, Torgier Hiertneß
2: Anders Nordtuett, Lauritz HiertAgger, Knud Hage, Jacob Hage
3: Mickell Tuett, Aßbiørn Henanger, Clemett Hiertagger, Størch ib*ide*m, Lauritz [Fem]anger
4: Endre Sunduor, Tosten Skottum, Knud Vindenes, Johannes Vindenes, Olluff Lyre
5: Mickell Quale, Laße Hougen, Laße Sandall, Olluff Tofft, Arne Hougen, Endre Henanger

/19b

6: Olluff Houge, Hans Dalland, Niels Suinesteen, Anbiørn Ackre, Olluff Vig, Tosten Dallen
7: Mickell Quale, Poffuell Østfior, Mattis Raaßaaß, Jacob Kleppe, Anders K[l]eppe, Siffuer Skottum
8: Knud SæbreEid, Franß Halstentuett, Johannes Marckhuß, Olluff Dybeuig, Knud Waagen, Jøn[!] Øffre Vaagen
9: Niels Liøtaaen, Jøn Miøneß, Jacob Reen, Jon Ma[rck]huß, Siuord Neßbierge, Johan Tege

Quinfolk Siden

1 Stoell: Anna Henanger, Sire SeffreEid, Ingebær Sage, Anna Marckhuß, Sygne Vindenes, Sinnue Sandall
2: Beritta Rebne, Anna Rebne, Maritta ib*ide*m,Beritta ib*ide*m, Beritte Reffne, Ingeber Kleppe, Maritta Søertuett
3: Dorritte Ballesimb, Anna Suinesteen, Gertrud Leiland, Maritte Ballesim, Dortte

Øffre Vog
4: Kari Haauigen, Inger ib*ide*m, Gunnillde ib*ide*m, Sinnue Lyre

/20a

5: Gure Nordtuett, Aagatta Ib*ide*m, Maritta Ib*ide*m, Anna HiertAgger, Ingeber Hiertneß, Magnilde Tuett, Guraa Hiertaar
6: Maritta Vindenes, Anna Tofft, Ludtzie Quale, Gure Sunduor, Ingeber Vindenes, Gure Tofft, Herbor Quale
7: Rangnilde Viig, Beritte Vijgh, Elj Vig, Sinnue Houge, Beritte Dalland, Beritte Skottum, Kari Dalland
8: Sire Østfiord, Maritta Hogen, Ingeber Halßnetuett, Maritta Liøtaaen, Maritta Miøneß, Ingeber Skaar, Lizabett Femanger
9: Anna Frederickis, Helge Skottum, Marcke Leiland, Mari Næßbierge, Maritte Vaagen, Haldis Særuold
10: Beritta Berge, Aagatta Hage, Britta Aackre, Gure Ib*ide*m, Sidtzele Baardtuett, Torbiør Hage, {Aßelin}, Guraa Baartued

Diße forordnede stolsæde haff*ue*r H*er* Samuel sogne Prest Medt diße Effter neffnde Surene LaugRittis Mænd Off*ue*r Være[*n*]de Mickel Thued, Olluff Nordtued, Thorbiøn Vindenæs, Elling Lygre, Peder Haauig, Lasße Thufft, sampt oc Met bæge Kircke Ombudz Mændene derris samtycke oc Næruerelse Anderz Ballesem, Peder Ballesem giort denne skick som en huer skal Vid[e] sig Effter at Rette Oc forh[o]lde Anno 1629.

/20b

Denne Storre bog maa stedße Ligge i Strand[w]igs K Kircke.
[....utdrag av Fader Vår, og anna øvingsskrift.....]
Anno 1662

---

1 Statsarkivet i Bergen (SAB), Dokumentsamlinga, B164. Strandvik skibredes arffueskifftebog 1600 [-1602]

2 Harald Winge: Lovgivningen om offentlig skifte. I *Skiftene som kilde – en artikkelsamling.* Norsk Lokalhistorisk Institutt. Skrifter fra NLI, nr. 31. (Oslo, 1996): s.7-28; særskilt side 8.

3 O. B. Skaathun: *Soga for Fusa, Hålandsdal og Strandvik*, band I, s.840.

4 Jf mellom anna Anders Bjarne Fossen: *Borgerskapets by 1536-1800.* Bergen Bys Historie, band II, s.289. Om tala som Hofnagel presenterer, jf. mellom anna Yngve Nedrebø: «Bergen – frå Skandinavias største by til strilane sin hovudstad. Om folketalsutvikling og flytting 1600-1900.» i *Frå Fjon til Fusa. Årbok for Hordamuseet og for Nord- og Midhordland Sogelag* 1990/91, s.35-67; særskilt side 46-48.

[5] Ola Aurenes: *Tingbøker frå Ryfylke 1616-1663,* band I (1616-1623), s.135. At det er pestepidemien 1600 det vert referert til, går fram av konteksten og at dei aktuelle personane er døde lenge før den neste epidemien i 1618.
[6] O. B. Skaathun: *Soga for Fusa, Hålandsdal og Strandvik,* band III, s.194.
[7] SAB. Registrantprotokoll nr. 1, pg. 70.
[8] SAB. Journal 1902-1907. 1904 nr. 122.
[9] SAB. Fusa sokneprestembete. I. 2c. 3. Journal 1889-1905, fol. 120b.
[10] SAB. Ibid. Brevet er ekspedert frå Kirkedepartementet 26. januar 1904, og motteke den 1. februar.
[11] Her er det eit hol i papiret.
[12] x.....x er skrive til med ei yngre hand frå 1600-talet.
[13] Papiret er her skadd.
[14] Åpent felt for innskriving av førenamnet.

Bjørn Davidsen, Arendal:

DA KOLERAEN HERJET I BERGEN

Kolera

Kolerabakterien (koleravibrionen) framkaller en akutt og ondartet tarminfeksjon som fører til voldsomme og meget vannholdige diareer hos den som blir rammet. I løpet av ett døgn kan disse tappe kroppen for 10-15 liter væske. Dersom denne væsken ikke blir erstattet, vil pasienten dø av uttørring.

Kolerabakterien smitter, populært sagt, "fra endetarm til munn". Inkubasjonstiden er bare en til to dager, dersom sykdommen bryter ut. Men det er mulig å være bærer av sykdommen, uten å bli syk. På den måten kan koleravibrionen fraktes over lange avstander av tilsynelatende friske folk.

Kolera forekommer endemisk, særlig i India. Noen ganger utvikler det seg større empidemier. Fra 1817-23 herjet den første kjente koleraepidemien i Europa, men den nådde ikke Norge. Siden har det vært fem flerårige koleraempidemier i Europa, hvorav tre-fire berørte det sørlige Norge. Alle disse epidemiene var såkalt "klassisk kolera" eller "asiatisk kolera".

Timandus Løberg

Daniel Cornelius Danielssen

10. oktober 1849 døde president Christie i Bergen, mett av dage. Selv om Bergen på mange måter stagnerte utover 1800-tallet i forhold til landets nye hovedstad, fikk Christie og kretsen rundt ham bygget opp et betydelig vitenskapelig og kulturelt miljø. En av de ledende skikkelser i dette miljøet, ble etter hvert Daniel Cornelius Danielssen. Hans uredde framferd og store innsikt på mange områder, gjorde ham til en av Norges betydeligste vitenskapsmenn. 1)

Da koleraen rammet Bergen i desember 1848, visste man ikke hva sykdommen skyldtes - og langt mindre hvordan man skulle behandle den. 2) Riktignok kom det både direktiver fra myndighetene inne i Kristiania om hvordan man skulle forholde

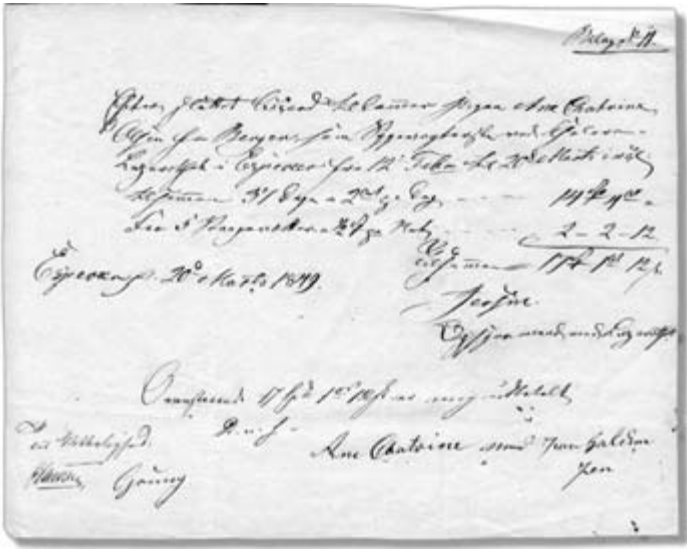

Koleralasarettet på Espevær. Kvittering fra Ane Cathrine Olsen for utbetalt lønn. Fra Hordaland Fylkesmannsarkiv.

seg 3) - og forslag fra utlandet til behandlinger. 4) Men det meste var tuftet på begrepene "tro, håp og kjærlighet" - og da mest de to første.

De eneste som synes å ha gått vitenskapelig til verks, er byens første aktive koleralasarettlege, Timandus Løberg, og den da nyutnevnte overlege for den spedalske sykdom, D.C. Danielssen. Midt oppe i mareritiknende tilstander på lasarettet Christi Krybbe, hadde nemlig Løberg åndsnærverelse nok til å sende noen koleralik bort på St. Jørgen til Danielssen. Og Danielssen hadde brukt både kniven og kjemikalier før. Han dissekerte og eksperimenterte - og gjorde oppdagelser som trolig førte til en raskere begrensning av koleraepidemien i den bergenske befolkning, enn ellers ville vært tilfelle. 5)

VEKTERKONE OG ...?

"Det kom et skip til Bjørgvin i 1349" heter en bok om svartedauen. Det kom sikkert også et skip til Bergen med kolerasyken i 1848. Flere historier verserer om hvordan vekterkonen Anne Marie Kinde(m) i Skivebakken ble syk. En versjon går ut på at hun vasket klær etter en avdød, kolerasyk sjømann.

Vekteren selv, Elling Kinde, var derimot aldri i tvil: Kjerringa hadde huset en fremmed sjømann om natten, mens han selv var på jobb - og det var denne sjømannen som hadde brakt sykdommen til deres hus. 6) Dårlig skjult ligger det i herr Kindes beretning at kona drev nattlig "butikk" på si. Og ingen kjente vel bedre til slikt, enn nettopp han. For det var nok på den måten hun ti år tidligere hadde "fanget ham i sitt garn". 7)

KOLERA?

Johan Randulf Bull ble i egenskap av fattiglege, tilkalt til vekterkonens sykeleie.

I en innberetning til departementet fortalte han både om sykdomsforløpet og hennes mangeårige henfallenhet til "det sterke". 8)

I desember 1848 hadde koleraen herjet lenge i Europa. Det var derfor gått ut streng beskjed fra myndighetene om å innrapportere alle mistenkelige sykdomstilfeller. Erfaringene fra koleraepidemien på Østlandet i 1830-årene, hadde satt sine spor i regelverket. 9)

Men Anne Marie Kinde ble aldri offisielt erklært som koleratilfelle - heller ikke hennes sønn som døde dagen etter. Først da datteren døde om lag en uke seinere, slo stadsfysikus Ole Bornemann Heiberg 10) kolera-alarm. Men da var det for seint - sykdommen hadde allerede spredt seg til fattighusene rundt Domkirken. Hovedsmittebærer var trolig Anne Marie Kindes pleiemor som hadde sett til henne og sønnen på dagtid, men bodd på Asylet (den gamle latinskolen) om nettene. Både hun og Elling Kinde ble syke, men overlevet.

HEIBERGS HÅP

Hvorfor ventet så Heiberg flere dager med å slå alarm? Overlege D.C. Danielsen skrev siden om dette:

"Efterat den asiatiske Cholera var udbrudt i Vægterfamilien hengik 8 Dage, inden den viiste sig noget andet Sted, og i den Tid blev Bergen ikke erklæret smittet, fordi man smigrede sig med det Haab, at den ikke skulde gaae videre, ..." 11)

Jo, Heiberg håpet nok i det lengste. Han visste altfor godt at en by som ble erklært kolerasmittet, ville bli utsatt for strenge restriksjoner. Derfor måtte han balansere mellom hensynet til byens næringsliv og forsyningssituasjon - og faren for at en epidemi kunne bryte ut. Men så lenge det bare var i en fattig vekterfamilie oppe i Skiven at to var døde og to var blitt syke av mageonde, hadde han et håp om at det ble med det. Fattigfolk døde jo av så mangt i denne byen. Det visste han bedre enn noen, etter 12 år som stadsfysikus.

Derfor holdt han kjeft - enn så lenge.

DA HÅPET BRAST: TIL HANDLING!

Om stadsfysikus Heiberg nølte en uke med å slå kolera-alarm, handlet han og byens myndigheter desto raskere da kolerasmitten først var fastslått. I løpet av timer var fem av byens leger oppnevnt som koleraleger 12), Christi Krybbe fattigskole rekvirert som koleralasarett 13) og 12 av byens fremste menn oppnevnt som sunnhetskommisjon med ansvar for å utstyre lasarettet og bekjempe koleraepidemien 14). Og nå hastet det!

For mens dette pågikk, strømmet det inn meldinger om kolerasyke og -døde fra Asylet. Etter hvert ble de syke overført til lasarettet Christi Krybbe. Men mange døde før de kom så langt. Timandus Løberg 15) må i farten ha fått med seg en protokoll med blanke ark. I den ble alle pasientene behørig innført; navn, adresse,

Innkjøp til koleralasarettet på Espevær. Fra Hordaland Fylkesmannsarkiv.

innleggelsestidspunkt, døds- eller utskrivingstidspunkt og i noen tilfeller pårørendes navn. 16)

ET HELVETE FOR LEVENDE

Timandus Løberg viste allerede som koleralege faglige kvaliteter som siden skulle føre ham mot toppen av legehierakiet i Norge. Hans studier av sine kolerasyke pasienter og sannsynliggjøringen av at man hadde med et smittestoff å gjøre, må ha vært banebrytende på det tidspunkt. 1. mars 1849 signerte han en lengre artikkel til "Norsk Magazin for Lægevidenskaben". 17)

I artikkelen skildret han blant annet sykdommens utvikling, de funn som D.C. Danielssen hadde gjort ved obduksjoner av koleralik og hvilken behandling han selv hadde funnet ut hjalp de syke.

Hans detaljerte beskrivelse av hvordan sykdommen artet seg, er langt fra appetittfremmende og således ikke egnet til høytlesing ved matbordet. Likevel gir den oss et innblikk "Løbergs inferno" på lasarettet:

"Opkastelserne gaae oftest for sig med megen Lethed der, hvor de vedblive af sig selv, og med en saadan Force, at Udstrømningen naaer flere Fod henad Gulvet, som fra en Fontaine." ... "Diarrhoe indtræder sædvanlig samtidig med Brækningen, hvis den ikke har viist sig som Forløber. Udtømmelserne per anum ere særdeles hyppige, ... De have aldrig excrementøs Lugt eller Farve. Lugten er ganske egen, vammel, som det forekommer mig noget lig Lugten av Frugtvandet. Undertiden

blive disse Udtømmelser farvede røde i alle Nuancer ligefra svagt Anstrøg af rødt til reen Blodfarve, hyppigst have de da Udseende som Viinbærme eller Chocolade; de have altid en yderst stinkende næsten raadden Lugt, ere ofte ledsagede af Smerter i Underlivet, og blive let involuntaire."

I artikkelen gikk han også i rette med "de fleste Forfattere" som hadde antatt kolerasyken "for ikke contagiøs":

"Af de i den herværende Epidemie gjorte Iagttagelser er jeg, og saavidt jeg veed, samtlige her praktiserende Læger, kommen til den Overbeviisning, at Cholera idetmindste i Bergen har viist sig som smitsom, det vil sige, at Sygdommen, uanseet hvorledes den fra først er opkommen, har, efter at være opstaaet, producceret et Smittestof, som har været istand til at frembringe den samme Sygdom hos andre Individer. Om dette Stof er et flygtigt eller fixt Contagium vil altid blive vanskeligt med Bestemthed at afgjøre, saalænge man endnu maa savne Midler til at fastholde det og undersøge det med Sandserne."

KOLERAEN SPREDTE SEG

Det verserer flere teorier om hvordan koleraen spredte seg ut i byen og særlig til Nordnes/Nøstet. Gjennom studier av det foreliggende materialet, er det klart at smitten ble brakt dit på flere måter. De første smittebærerne var trolig folk som arbeidet ved eller hadde omgang med det første lasarettet, Asylet og de andre fattighusene. Særlig lasarettets ansatte bar i flere tilfeller smitten med seg hjem til de trange smug. Dette gav også Timandus Løberg tydelig til kjenne i sin artikkel.

Sukkerhuset, et av Bergens koleralasarett.

Hans skildringer av sykdomsforløpet, kombinert med hva vi i dag vet om kolera, levner heller ingen tvil om at dette må ha vært en hovedsmitteveg.

Når kolerasmitten først var kommet inn i et hus, var det fare på ferde både for de som bodde der og hele nabolaget. Det første stedet koleraen dukket opp utenfor kjerneområdet rundt Domkirken, var på Nøstet - blant annet i selveste Potthullet. 18) Her - i Bergens svar på Sodoma, hvor kneipene og horehusene lå tett - dannet det seg flere lokale sentra for videre spredning.

FLERE LASARETTER

Sunnhetskommisjonen hadde daglige møter - og mellom møtene arbeidet formann Bonnevie flittig med alle typer foranstaltninger. Et av hovedtemaene allerede på det første møtet, var å finne egnede lokaler til flere lasaretter. Etter hvert ble det opprettet lasarett både i Sukkerhuset 19) og i lokalene til "Den Gode Hensigt" 20).

Behovet for koleraleger var også stort. Noen av de først oppnevnte, ble nemlig syke. En av dem, Andreas Baade, ble så kraftig angrepet av kolera at han døde allerede 14. januar 1849. Men fra Østlandet kom det etterfylling av leger. Og sunnhetskommisjonen tviholdt på de som kom. Da sykdommen spredte seg ut av byen og behovet for leger på "strilelandet" meldte seg med full tyngde, hadde Bergen selvfølgelig ingen å avse! 21)

HVEM BLE SYK?

Siden kolerasyken i Bergen startet og fikk sitt fotfeste i byens fattigkvarter, var det også i de områdene den fikk råde. Arbeidsanstaltens innsatte ble også et lett bytte, siden anstalten hadde nær forbindelse både med Asylet og Sjøfarendes fattighus.

Men også de innlagte på Mentalen på Engen ble rammet av sykdommen. En av de som befant seg der, var konsul Wollert Krohn 22). Da han døde av kolera 58 år gammel, ble han i avisen anonymisert som "en der har set lykkeligere dage". Hans kone hjemme på Nordnes, må nok ha vært på besøk. For også hun ble smittet og døde.

Av andre "bedrestilte" fikk skipsmekler John Grieg Bentzon midt inne i byen, sykdommen og døde. Vi vet ikke hvordan han ble smittet. Men han var ungkar ...

EGNE KIRKEGÅRDER

I følge »Provisorisk anordning» av 13.4. 1832, kap. 4, skulle det i byene anlegges egne kolerakirkegårder på en avsondret plass i de vanlige kirkegårdene, såfremt disse blant annet lå utenfor kjøpstedene. 23) Siden koleraepidemien i Bergen kom som »jula på kjerringa», ser det ikke ut som arbeidet med en egen kolerakirkegård kom i gang før »alarmen gikk» 17.12.48. Anne Marie Kinde og hennes sønn ble i hvert fall gravlagt på fattigkirkegården St. Jakob like innenfor Stadsporten.

De første registrerte koleradøde, derimot, ble gravlagt på Fredens Bolig. 24)

Denne var nok den mest egnede nødløsning. Men etter hvert ble det opparbeidet en egen kolerakirkegård nedenfor Assistentkirkegården rett utenfor Stadsporten. Her ble stort sett alle de øvrige koleralik begravet. 25) I dag er denne kirkegården for lengst slettet og området innlemmet i stasjonsområdet til NSB.

KONTRASTENES BY

Da koleraepidemien for alvor tok seg opp i slutten av desember 1848, ble det akutt nød i mange fattige hjem. Den vanlige forsorgen maktet åpenbart ikke presset. Dermed var det duket for veldedighet:

"Det har i disse Dage, som saa ofte forhen, viist sig, at Bergenserne have varm Medfølelse for Næstens Nød og Trang. For at lindre den iblandt Bergens uformuende Klasse herskende Mangel paa Beklædningsstykker samt Sengereqvisiter sammentraadte den 28de f.M. en Deel Medborgere og vedtoge at udstede en Indbydelse til frivillige Gaver ..." 26)

Straks "strømmet" det inn både penger, klær og sengehalm til "Foreningen for Uformuendes Understøttelse".

Til tross for at kolerasykdommen herjet over hele byen, gikk teatret for full musikk. Det var stort sett dansker som stod på scenen i Komediehuset på Engen. Ole Bulls norske Scene ble først etablert året etter. "Skuespilldirektør" denne sesongen var "Hr. Sørensen", og han hadde et "varmt hjerte" for de trengende. Søndag 21. januar gav han hele inntekten av kveldens forestilling til understøttelsesforeningen - 171 speciedaler og 100 skilling. Dette ble han hyllet for i "Bergenske Blade".

Like pen omtale fikk ikke "den musikalske forening" i et innlegg i "Bergens Stiftstidende":

"Af Dagens Adresseblad erfare vi, at man har bestemt Soirée i den musicalske Forening førstkommende Mandag, der, saavidt vi erindre, er Fastelavnsmandag. ... Den musicalske Forening afholder som bekjendt sine Soiréer i Conditor Pelloths Locale, som er det Cholera-Lazarethet "Logen" nærmest tilstødende Huus, og det er ufeilbarligt, at i Nattens Stilhed vil den her stedfindende Larm ogsaa naae de Ulykkeliges Øren, som der vaande sig under de haardeste Lidelser, ja maaskee tildeels endog kjempe den sidste Strid. Hvorledes imidlertid disse vore lidende Medmennesker maae blive tilmode ved at høre Verdens Glædestummel udenom sig, behøver dog forhaabentlig ingen nærmere Udvikling; det er en gammel Sandhed, at der neppe gives nogen piinligere Stilling for en lidende og bekymret Sjæl, end den, at maatte være Vidne til Andres Forlystelser. ... Bergen den 14de Februar 1849. N."

Det er ingen ting i avisene som tyder på at "Soiréen" ble avlyst.

KURVEN SOM KNAKK

Etter at koleraepidemien brøt ut i Bergen 10. desember 1848, steg antallet

tilfeller fra uke til uke. I epidemiens sjuende uke nådde tallet toppen. Denne uken ble det meldt om 198 nye tilfeller. Av disse ble 114 innlagt i lasarettene, og av dem ble 60 friske - det vil si 53 prosent. 27)

Men det kan virke som denne uken var litt spesiell. Til tross for et meget høyt antall innlagte, var det en langt lavere prosent av dem som døde, sammenliknet med de som ble innlagt i uken før og i uken etter. Dette kan ha sin årsak i den frykt som hersket blant folk. Huseiere var anmodet om å melde fra om "alle mistenkelige tilfeller" og sørge for at de ble innlagt. 28) Dermed kan mange ha blitt innlagt på

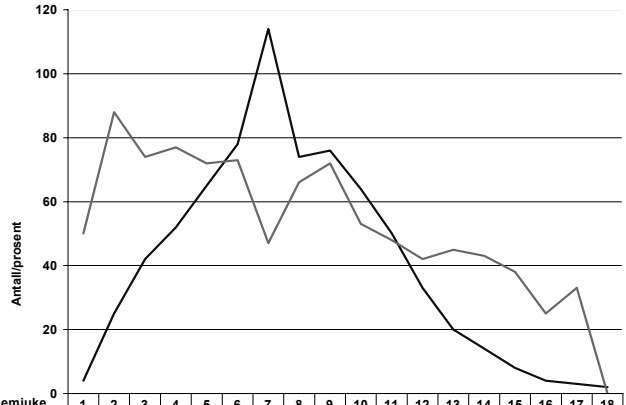

Epidemiuke	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Antall innlagt i lasarettene	4	25	42	52	65	78	114	74	76	64	50	33	20	14	8	4	3	2
Prosent døde av de samme innlagte	50	88	74	77	72	73	47	66	72	53	48	42	45	43	38	25	33	0

grunn av en mistanke om kolera, som siden viste seg ikke å være det. Løberg antydet i sin artikkel at slike tilfeller fantes. 29)

Uansett "knakk" kurven av registrerte tilfeller denne uken, for så å gå jevnt ned til det hele var slutt i den 18. epidemiuke.

Ser vi på dødeligheten blant de innlagte, dalte den jevnt fra uke 2 til 18, med visse unntak, blant annet i uke 7, da den var uforholdsmessig lav. I uke 2 var dødeligheten 88 prosent. Da rammet koleraen særlig eldre og/eller utarmede på fattighusene. Etter hvert som sykdommen bredte seg til mer motstandsdyktige mennesker ute i byen, sank dødeligheten gradvis. I epidemiens siste halvdel gikk den ned uke for uke fra 72 prosent til null. I samme tidsrom viste kurven for nye tilfeller et brått fall over fire uker fra 76 til 20, for så å flate ut de siste ukene og ende på to den siste uken.

En annen årsak til at dødelighetsprosenten sank, særlig fra tidlig i februar, var at legene hadde funnet fram til behandlinger de så hjalp.

I dag vet vi at en tynn, balansert oppløsning av sukker og salt sammen med visse

medikamenter, er det beste virkemiddel mot kolera.

Løberg fant ut at det beste var at pasientene fikk kastet opp - stadig vekk. Og som brekkmiddel hadde han funnet ut at en mettet koksaltoppløsning virket utmerket. Den løste dessuten opp et belegg i magen som Danielssen hadde funnet at kolerasyke hadde. Deretter var byggsuppe (sikkert søt og god) fin diett.

I ettertid kan vi slå fast at Løbergs "medisin" ikke bare førte til det han ville, nemlig at pasienten kastet opp. Den hadde også en direkte helbredende virkning ved at den erstattet pasientens salt- og sukkertap. Men dette hadde Løberg ingen forutsetninger for å vite på det tidspunkt - og fikk det nok heller aldri. Han døde nemlig året før Robert Koch oppdaget koleravibrionen..

Noter:

1. Dr. med. & philos. Daniel Cornelius Danielssen (1815-1894) ble født i Bergen som sønn av en urmaker. Etter noen år som elev på Svanapotheket og et lengre sykeleie, reiste han til Christiania for studier. Tok 1838 norsk medisinsk Examen med første karakter. Kom høsten 1839 tilbake til Bergen og begynte 1840 studier av den spedalske sykdom ved St. Jørgen Hospital. Etter et lengre studieopphold i utlandet, ble han 1846 utnevnt til overlege ved den kommende helbredelsesanstalt for spedalske ved Bergen. Siden oktober 1849 var han også overlege ved Lungegaardshospitalet.

D.C. Danielssen var, til tross for at han tidlig ble angrepet av tuberkolose, en uvanlig aktiv vitenskapsmann og samfunnsdeltaker. På det medisinske området engasjerte han seg spesielt innenfor områdene spedalskhet, hudsykdommer og mentale lidelser. I tillegg forsket han innen zoologi. Han foretok en rekke vitenskapelige reiser, holdt en mengde foredrag og skrev både faglige og populærvitenskapelige avhandlinger. Han deltok også i stiftelsen av en rekke vitenskapelige og kulturelle institusjoner og var mangeårig styremedlem i de fleste av dem. I 30 år deltok han dessuten i Bergens kommunale og politiske liv og var i flere perioder stortingsrepresentant.

2. Koleravibrionen ble først oppdaget av den tyske legen Robert Koch (1843-1910) i 1883, året etter at han hadde oppdaget tuberkelbakterien.

3. 22. desember 1848 ble "Provisorisk Anordning angaaende Foranstaltninger mod den ondartede Cholera" gjort gjeldende for tredje gang. Anordningen ble første gang utferdiget 13.4. 1832 og gjentatt 25.9. 1833.

4. Bl.a. annonsen: "Anviisning for Ulægekyndige til at sikre sig mod den ondartede Cholera af K. Burdach, Professor og Medicinalraad i Køningsberg, oversat efter Anmodning af en ansat duelig Læge i Christiania, og vedføiet Doctor Leos berømte og simple Kuurmedthode af denne farlige Sygdom, 24 S. Grønnings Enke." ("Bergens Adressecontoirs Efterretninger" onsdag 10.1.49) - og et innlegg fra Paris i "Bergenske Blade" søndag 11.2.49.

5. Cand.med. T.J. Løberg: "Cholera i Bergen", N. M. f. Lægevid. III B, 4. H. side 271 ff.

6. D.C. Danielssen: "Medicinal-Indberetning til det Kongelige Departement for det Indre, betræffende min private Praktik i året 1849".

7. Bjørn Davidsen: "Da koleraen herjet i Norge", Døvblindes ukeblad nr. 4 og 5/99 og på internett i: http://home.sol.no/~fndbred/kol.htm

8. Corpslæge J.R. Bulls innberetning til Departementet for det Indre av 22.12. 1848, gjengitt i N. M. f. Lægevid. III B, 3 H, side 209 ff.

9. Sm. s. 3.

10. Stadsphysicus Ole Bornemann Heiberg (1803-1878). Født i Bergen og dattersønn av apoteker O.B. Bull. 1832 medisinsk Examen med Laud. Fra oktober 1832 fungerte han i flere måneder som koleralege i Drammen. Virket deretter i noen år som lege på Østlandet. I august 1836 ble han beordret til stadsfysikus i Bergen, hvor han i tillegg fikk flere verv i tilsynskommisjoner.

11. Sm. s. 6.

12. Skriv av 18.12.48 til Bergens Stift fra Bergens Stadsphysicat v/O.B. Heiberg.

13. Det første lasarettet ble innredet i Christi Krybbe fattigskole straks kolera-alarmen gikk 17. desember 1848. Siden denne bygningen var i offentlig eie, påførte den ikke kommisjonen kontante utbetalinger i form av husleie. Det var trolig årsaken til at dette lasarettet også ble holdt i drift lengst - helt til 21. april 1849. Da var den siste pasienten på bedringens vei og ble innlagt på Bergen sivile sykehus.

Ved Christi Krybbe lasarett ble det i alt innskrevet 359 pasienter, hvorav 209 er registrert døde og 150 ble utskrevet som helbredet.

De to siste dødsfallene av kolera i Bergen var 5. april 1849; en døde hjemme, den andre på Christi Krybbe.

14. Jfr. protokoll fra møte i Sundhedskommissionen 18.12.48.

Kommisjonen ble ledet av byens rådmann, Jacob Krefting Bonnevie. Med seg som medlemmer i kommisjonen fikk han politimester C.R. Hansson, presten A.W. Greve, kaptein von Tangen og følgende representanter for byens borgerskap: P. Holterman, G. Bjerck, F. Falchedahl, A. Stuwitz, M. Rosendahl, H. Lampe, J. Irgens, C. Hadeler og C. Hagelsteen. Enkelte medlemmer av kommisjonen ble byttet ut med andre fra 1.1. 1849.

15. Timandus Jonas Løberg (1819-1882) ble født på Kongsberg. 1845 tok han medisinsk Examen med Laud og flyttet deretter til Bergen. Fra 17.12.48 til 1.5.49 lege ved lasarettet "Christi Krybbe". 1.10.49 ansatt som underlege ved Lungegaardshospitalet og St. Jørgens Hospital. 1857 beskikket som lege ved Pleiestiftelsen for Spedalske No 1. 1858 ansatt som overlege for den spedalske sykdom i søndre distrikt, fra 1863 i hele landet. Stortingsrepresentant fra Bergen i flere perioder og dessuten med i Bergen kommunestyre og formannskap. 1875 utnevnt til direktør for Rigshospitalet og Fødselsstiftelsen i Christiania.

16. Syge-Journal for Cholera Lazsaret No 1 1848-49.

17. Sm. s. 5.

18. Sjauer Carl J. Ditlevsen (CK 21), 24 år fra Nøstet, innlagt 22.12.48, utskrevet 30.12.48 som helbredet. 39 år gamle Rasmus Johannessen (CK 35) fra 11-129 (Teatergaten), innlagt 25.12.48, men døde allerede neste ettermiddag. Som pårørende er oppført "Konen Marthe Knudsdatter i 10de Rode Nr. 43" (Kjeldersmuget). Soldat Henrik Christiansen (CK 40), 22 år, adresse 9-114 (Potthullet), innlagt 25.12.48, utskrevet 31.12.48 som helbredet.

19. "Sukkerhuset" på Engen lå der dagens Folkets hus ligger. Det ble tidlig utpekt som egnet til koleralasarett. En av grunnene kan ha vært at det også tidligere, blant annet i 1773, hadde vært brukt som epidemilasarett.

I 1849 var det madam Berle som eide huset - og som leide det ut til koleralasarett i perioden 2. januar til 10. februar 1849. I denne tiden ble det innskrevet 121 pasienter, hvorav 84 er registret døde (den siste døde 7. februar) og 37 ble utskrevet som helbredet.

20. "Den gode Hensigt" var og er en selskapsklubb, opprettet 1798. I 1817 kjøpte klubben Frimurerlosjens toetasjes trebygning på Engen - en bygning som fortsatte å bære navnet "Logen". Denne lå øverst på dagens Ole Bulls plass og stod helt til klubben rev den til fordel for et nybygg i 1881.

Fra 27. januar til 23. mars 1849 stilte "Den gode Hensigt" sine klubblokaler til gratis disposisjon som koleralasarett. I denne perioden ble det innskrevet 226 pasienter, hvorav 136 er registrert døde (den siste døde 15. mars) og 90 ble utskrevet som helbredet.

21. Jfr. bl.a. protokoll fra møte i Sundhedskommissionen 29.1.49.

22. Kirkebok for NK. Iflg. journal for DGH, døde han (nr. 111) 12.2.49.

23. Per Oeding: "Noen vestnorske kolerakirkegårder", Tidsskrift for den Norske Lægeforening, 1991; 111: 3652-6.

24. "Fredens bolig" - anlagt 1809 blant annet av svenske krigsfanger som hjelpekirkegård for Korskirkens landsogn (Sandviken). Hadde 2.200 gravplasser. Siste begravelse fant sted 1928. Nedlagt 1968 og utlagt som park.

25. Assistenkirkegården - mellom Stadsporten og Store Lungegårdsvann. Tatt i bruk 1837 som Korskirkens Assistentkirkegård. Utvidet under koleraepidemien 1848-49, siden redusert igjen. Nedlagt som gravplass 1919.

26. "Bergenske Blade" 4. januar 1849.

27. I følge journalene døde 429 ved de tre koleralasarettene. I tillegg døde Ellefine Kinde på Bergen civile sykehus og 189 i sine hjem. Totalt ble det altså registrert 619 koleradødsfall i Bergen. Av disse var det flere som hørte hjemme andre steder enn i Bergen. De ble ikke tatt med i legenes statistikk for Bergen. Den endte opp med 605 døde av i alt 1.024 syke.

28. Jfr. Sundhedskommisionens protokoll for bl.a. 26.12. 1848 og politikammerets innskjerping av "Provisorisk anordning" i "Bergens Adressecontoirs Efterretninger", bl.a. 3. og 10. januar 1849.

29. Sm. s. 5, side 312.

Kilder:

Artikkelen er skrevet spesielt for "Bergensposten" og basert på forfatterens artikkelserie "Da koleraen herjet i Norge", trykket i Døvblindes ukeblad nr. 2-12/99 og 16/99 (utlagt på internett med adressen: http://home.sol.no/~fndbred/kol.htm) og forfatterens databaser over kolerasyke og -døde, bygget opp av SAB's dataregistrerte kirkebøker for Bergen og egen dataregistrering av journalene for koleralasarettene.

Spesielt kildetilfang for denne artikkelen:

Digitalarkivet, Arkivverket/Universitetet i Bergen
Stiftsarkivet for Bergen, Statsarkivet i Bergen (SAB)
Sundhedskommissionens protokoller, Bergen byarkiv (BB)
Journalene for koleralasarettene Christi Krybbe (CK), Logen (DGH) og Sukkerhuset (SH), BB
"Norsk Magazin for Lægevidenskaben", Universitetet i Oslo
D.C. Danielssens medisinalinnberetning om sin private praksis for året 1849, Riksarkivet
"Bergens Stiftstidende", "Bergenske Blade", "Bergens Adressecontoirs Efterretninger" 1848/49, Bergen offentlige bibliotek
Frantz Casper Kiær: "Norges Læger i det 19de aarh."
Gunnar Hagen Hartvedt: "Bergen byleksikon", Kunnskapsforlaget, 1994
Departementet for det indre: "Provisorisk Anordning angaaende Foranstaltninger mod den ondartede Cholera", 1832-48
Per Oeding: "Noen vestnorske kolerakirkegårder", Tidsskrift for den Norske Lægeforening, 1991

TIL KAMP MOT NATTESVERMERI!

Den 23de July 1820 vare vi undertegnede efter Anmodning af vores Sognepræst Hr Irgens forsamblede paa Wigøers Præstegaard, for at beraadslaae med hinanden om de Nødvendige Midler til at forebygge, at den endnu , Gud være lovet; hærskende ibladt os Christelige Sædelighed ikke skulle smidtes og nedbrydes af Nattesværmerie og ulovlig Brændeviins Brugen, som efter Rygtet sigende skulde være desverre Tilfældet paa andre Stæder – Og da forstaaes til videre Betænkning og Overlæg:

1mo Vi Gaardmænd, der i Følge vores betalte og betalende Brændeviins Afgift (som vi anseer billigen som velgjørende for vores Landsbrug) haver Tilladelse at brænde Brændeviin til vores brug, forbinder os til, ikke i vores Huus at lade brænde Brændeviin for de Ugiffte det være sig Tjenere eller Handels Karle, ligesaa forbinde vi os til ikke at udlaane eller afbetale nogen Arbeidende med Brændeviin Innatura (det følger af sig selv, at hermed ikke paatænkes at forbyde nogen Gaardmand i uformodentlig Tilfælde at kunne laane af den anden) ligesom ogsaa kun i Sygdoms Tilfælde at udlaane Brændeviin til den som ikke ere berettigede, og skulde enten vi selv eller nogen anden med vores Vidende Handle herimod skulde vi være forpligtede at afbetale i Bøder til vor Sogens Fattige 1ste Gang 3 Sp 2den Gang 6 Sp. 3die Gang 12 Sp. og siden for hver gang de befindes at overtræde denne Forpligtelse da 12 Sp. for hver Gang.

2do Uagtet det kunde ikke haves noget imod at Ungdommen tillades uskyldige Fornøyelser saa dog da Erfarenhed desværre har lært og bekræftet at Ungdommens Samlinger og Omsværmmen om Nætterne selv under Paaskud af at dandse ikke virker og afsteedkommer noget godt, saa tilforpligter vi os ikke at tillade nogen Samling i vores egne Huuse under 5 Speciers Mulct for hver Gang, ligesom vi og forpligter til at tilholde vore under vort Brug værende Huusmænd ikke at laane Huuse til saadanne Nattesværmere som stridende imod deres Pligter og altsaa efter Lov under deres Fæstes Fortabelse.- Endeligen forpligter vi os til; af og til at have et Tilsyn med vore Tjeneres Tilstædeblivelse om Nætterne og naar de befindes at have været borte og ikke kan angive antagelig Grund for deres Udeblivelse, da strax at angive dem enten directe til Fogden eller til Stædets Lehnsmand til Afstraffelse efter Politie Loven og det under 6 Speciers Mulct for hver engang vi befindes at have udeblevet med Angivelsen uagtet vi det vidste saasomvi kunde siges at samtykke deri. Ligeledes erindres paa Forlangende at vore Tjenere forbydes og fraholdes at omrænde paa Støelerne Løverdags Aften og Nat til Søndag samt Søndag og naar vi skulde befinde dem at være borte af vore Huuse Søndags Morgen saa forbinde vi os til under Straf af 4re Specier at angive nogen gyldig og gjeldende Aarsag til deres Udeblivelse.-

3tio Disse ere vore Tanker hvorved vi haaber at Sædeligheden her skulde

opretholdes, men skulde andre vore medlemmers mænd ikke finde sig hermed tilfredse, saa have vi derfore lovlige gyldige Grunde at anføre samt noget bedre at foreslaae til Antagelse. For derfor at faae samtliges Underskrift skal foruden dette 4re ligelydende Copier forfattes og tilstilles Kaldets 4re Medhjelpere til at samle de øvrige Gaardbrugeres Underskrifter i deres Districter.- Copiens Rigtighed lige dant Irgens

Siur Tronsen Torpe
Ole Olsen Hovland den yngre
Lars Torsen Torpe
Torchel Østensen Hovland

Endskiøndt Vi undertegnede Almuens Mænd ikke maae kaste foromstaaende anførte saa dog kunde vi ey Antage den 2den Post den fulde indhold. Vor formaning er . Ungdom bør ey Nægtes uskyldig at Fornøye sig med dans. Søndags Aften dog uden at der Maae Drikkes Brændeviin som der af os Laaner Ungdommen sit Huus til Dans skal blive Ansvarlig for under den i 2den Post anførte strafe-Bøder.
Hvad er anført at have Tilsyn med vores Tieneres tilstædeværelse om Nætterne anseer vi som noget der er umuelig at opfylde og kand af os ikk Antages I Øvrigt er alt andet af Anførte Godt og Pasende og Bliver i alle Deele af os Vedtagen.-

Johannes Jørgensen Berven
Kristen Knutsen Stue
Siur Tostensen Moe
Trond Endresen Wiig
Ole Arnesen Moe
Arne Haagensen Tiosaas
Isak Johannessen Børven
Johannes Larsen Wig
Brigt Olsen Wig
Hogne Nielsen Tiosaas

Ligeledes i 2den Post ommælte Støelsgang om Løverdags Aften Ville vi at vore Børn eller og Tienere skulle have Frihed til at gaae paa vore Egne Støler Løverdags Aften en gang i Aaret uden nogen videre Ulovlig Adfærd.

Ole Johnsen Østensø, Siur Larsen ibid.- Lars Mikelsen ibid.- Tosten Johnsen ibid.- Thor Olsen ibid.- Johannes Brigtsen ibid.- Ole Siursen ibid.- Ole Amundsen ibid.- Helge Olsen ibid.- Engel Olsen Soldahl.- Hans Asmundsen ibid.- Brigt Nielsen ibid.- Siurs Siovatsen ibid.- Arne Nielssen Torpe.- Lars Mikelsen Berge Siur Larsen Mo.- Halsten Askudsen Berge Trond Mikelsen Berge Siur Kiætelsen Berste

Yngve Nedrebø:
THE MAN FROM GOD KNOWS WHERE

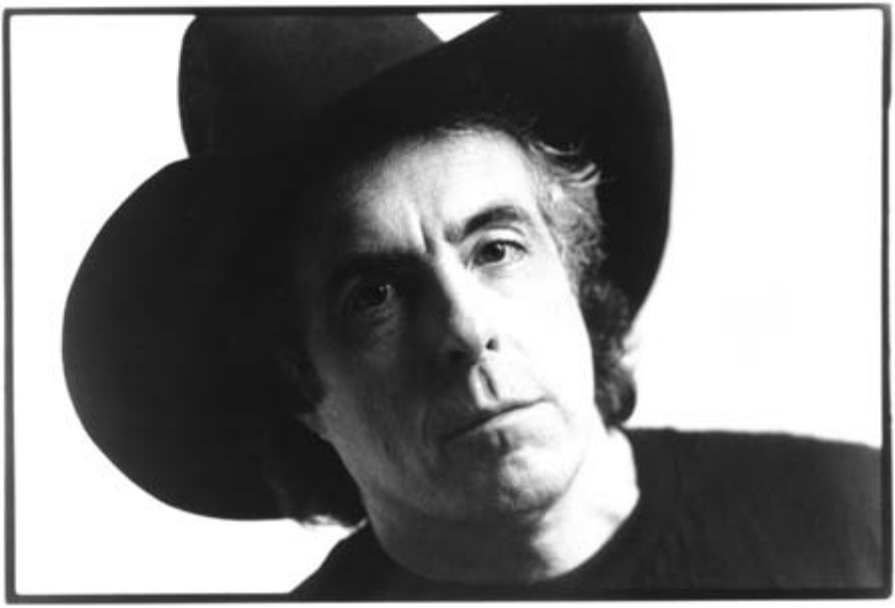

Onsdag 24. mars 1999 stilte NRK med et filmteam på Statsarkivet i Bergen sammen med den amerikanske musikeren Tom Russell. Han var kommet til Norge for å åpne årets Vossajazz med sin nye folkeopera "The Man From God Knows Where", og NRK skulle lage et program om ham til musikkserien "Halvbror med reven". Programmet ble vist 9. mai, med reprise 4. september, og med to korte innslag fra SAB.

Tanken om et slektsepos på plate har Tom Russell lekt seg med i over åtte år, og den sterke interessen for sin egen slektshistorie har han hatt enda lenger. Det var da heller ikke første gang han var på lesesalen i Årstadveien 22. For 12 år siden var han her i et forsøk på å finne nærmere opplysninger om sin bergenske oldefar Ambrose Larsen, angivelig født i 1847 og utvandret til USA på 1860-tallet. Men tross iherdig leting uteble resultatet den gangen, ingen Ambrose lot seg identifisere.

Arbeidstittelen på dette albumet var lenge "American Primitive Man", men under et besøk i Downpatrick, Nord-Irland for et par år siden fikk han høre sangen om sin navnebror Thomas Russell, som i 1798 ble hengt etter et opprør sør for Belfast. Den uheldiges brøde var at han ikke kunne gjøre rede for sin identitet. Det er han

som var "the man from God knows where", som også er tittelen på den gamle sangen om ham. Tom Russell følte et nært slektskap med sin uheldige navnebror, vagabonden, og fant ut at tittelen på den nord-irske sangen var drivende god, og at den passet perfekt på hans eget prosjekt, og han adopterte den.

Tittelen på albumet er også identisk med rammefortellingen som binder sammen hele eposet, som dypest sett handler om å jakte på sin identitet ("Have you forgotten who you are? Have you forgotten why you came?"). Ved inngangen og utgangen av albumet lar han også Dave Van Ronk synge om "The Outcaste", der han vil minne amerikanerne om hvem deres forfedre virkelig var: "Your promised land was settled by bastards, drunks and thieves".

Tom Russell er i likhet med sin henrettede irske navnebror en vandrer. Han er født i California og tilbrakte barneårene der, men vokste så opp på en ranch i Texas. Midt på 1960-tallet drog han til Afrika som lærer og hjelpearbeider i Biafra under borgerkrigen der. Så drog han hjem Amerika til studier i kriminologi. Men etter eksamen brøt han på ny over tvert i 1971, og livnærte seg som romanforfatter, gitarist og sanger, og etter hvert også som plateprodusent. Han har høstet mange lovord og hentet atskillige priser, og gjennom årene har han bygget seg opp en solid posisjon i folkrock- og countryrockmiljøer i USA, Canada og Norge. Siden midten av 1980-tallet har han delvis vært bosatt i Oslo, og han har tidligere spilt inn tre album i Norge. Det store kommersielle gjennombruddet har han imidlertid aldri fått.

I "The Man From God Knows Where" forteller Tom Russell historien om sin egen families oppbrudd fra Irland og Norge, om reisen over havet, og etableringen i nye og ukjente og til dels skremmende omgivelser. Noen brøt opp fra nød og sult og hadde i virkeligheten ingen ting å tape, mens andre bar på en drøm de mente Amerika skulle gi muligheten til å realisere.

Tom Russell er en fremragende tekstforfatter og historieforteller. Med sin bakgrunn som kriminolog og akademiker er han utpreget analytisk. Det er ikke mye romantikk å finne i hans innvandringshistorier. Beretningene har han delvis bygd på dagbøker og slektskrøniker hans egne forfedre fra Irland og Norge har etterlatt seg. Han forteller at hans egen oppfatning av innvandringen endret seg etter hvert som han arbeidet seg inn i stoffet.

Tippoldefaren Patrick Russell (født i 1825) vokste opp i Templemore, Irland og fikk med seg hungerskatastrofen der i 1840-årene, før han brøt opp og fulgte millioner av landsmenn til Amerika. Arven fra hjemlandet bestod av en sekk poteter og fire spader, og med dette på ryggen trasket han gjennom Iowa til sine tilmålte 160 mål upløyd jord for å bygge seg sin framtid.

Mary Clare Malloy var også irsk. Hun forlot Cork som 18-åring og drog til Amerika som "picture bride", på eksport til en ektemann hun aldri hadde sett og knapt kjente navnet på. Hennes møte med USA ble røft. Sammen med sju hundre

medsøstre ble hun sendt til Ellis Island, og følte seg behandlet som kveg, besiktiget, ydmyket og kontrollert. Hennes drøm om Amerika "turned to ashes very fast".

"Bergenseren" Ambrose Larsen kom også til den flate prærien i Iowa, fikk seg farm og ble etter hvert en ansett kjøpmann. Men de første årene var beinharde, med språkproblemer, i ensomhet, fattigdom og der han måtte følge barn etter barn til graven. Han hadde konvertert til katolisisme i 1872, og giftet seg året etter med den irsk Bridge O'Malley, og hans norske kontakter kom nok fort i bakgrunnen.
Mysteriet med bergenseren Ambrose har også funnet en løsning. Da Tom Russell sjekket den katolske kirkeboken i Prairie du Chien, Wisconsin viste det seg at Ambrose hadde møtt til sin katolske dåp under navnet Ludvig Larsen. Ambrose ble han først ved sin katolske dåp. Og da kunne vi finne en emigrant med noenlunde riktige data, Ludvig Larsen Spjutøen, født i 1845 i Lindås, som utvandret med seilskuten "Maryland" fra Bergen til Quebec i mai 1870. Men det absolutte beviset på at emigranten Ludvig Larsen er identisk med konvertitten Ludvig Larsen har vi ikke funnet. Men vi vet at emigranten Ludvig Larsen slo seg ned i det nord-vestre hjørnet av Iowa, og at han levde der til han var langt over 90 år. Ambrose Larsen (alias Ludvig) bodde i den samme delen av Iowa, og døde der angivelig 94 år gammel i 1941.

NRK tok Tom Russell med til Spjutøy i Lindås, en liten grønn og nå fraflyttet øy full av knauser og småskog. Men musikeren følte seg hjemme i et landskap ikke helt ulikt det han kjente fra Irland, men så totalt forskjellig fra den endeløse prærien i Midt-Vesten.

Den fjerde hovedpersonen blant emigrantene til Tom Russell er Anna Olsen, også hun norsk av fødsel. Hennes historie forteller om den sterke hjemlengselen og om den tøffe hverdagen på prærien. Beretningen er nesten like mørk som i Bob Dylan's "Ballad of Hollie Brown". Anna og hennes familie fikk seg tildelt "land too poor to sell", og situasjonen ble til sist så desperat at flere av naboene "hung themselves in apple trees, on broke and bankrupt farms". Men selv klamret de seg fast ("When you're forty years upon the land, the land becomes your soul").

I et rikholdig temagalleri slipper Tom Russell til Walt Withman med hans visjon "America". Han forteller historien om indianerne som ble fordrevet fra sitt land, og om Sitting Bull som sirkusartist i Wien, og han tar opp kulturkollisjonen "When Irish Girls Grow Up".

Men like mye som Tom Russell forteller om den amerikanske drømmen, handler hans beretning om den amerikanske drømmeren. Og der mener musikeren at han er på hjemmebane. Hans egen far, Charlie Russell, kan stå som selve arketypen på den amerikanske drømmeren og eventyreren. Gjennom et turbulent liv opptrådte han i en rekke roller, som hestehandler, gambler, idrettsmann, selger, bygnings-

mann, filmarbeider i Hollywood, rancheier og millionær, investeringsagent, men etterhvert også som gjeldsslave, alkoholiker, og svindeldømt fengselsfugl. Men midt i all elendigheten stod han oppreist, med en grenseløs tro på at lykken på ny ville smile til ham. Og optimismen beholdt han like til han i 1997 døde på et fattighus i California. Men da sønnen skulle rydde etter ham fant han ikke annet enn noen gulnede papirer og fotografier. Farens skjebne gav sønnen inspirasjonen til å sluttføre eposet om innvandringen til USA, og to av sangene i syklusen er direkte knyttet til farens liv. De må regnes som to av de absolutte høydepunktene på denne platen.

"Chickasaw County Jail" er Charles Russell's egen fortelling. Han legger fram faktaene om sitt liv nøkternt og nakent. Han var født i et fengsel i Iowa som sønn til sheriffen Albert Russell. Som ung drog han til California for å skape seg en formue, og lenge smilte lykken til ham. Men ringen ble sluttet. Da gambleren tok hånd om andres penger som investeringsrådgiver gikk alt galt, og han kom i fengsel på ny, nå som fange, forgjeldet og forlatt.

Kriminologen Tom Russell legger inn et sterkt forsvar for sin far. Ifølge sønnen hadde han alltid "an honest heart", og etter at han "swam a sea of alcohol", klarte han å reise seg og karret seg rakrygget og tørrlagt opp på motsatt side, utrolig nok fortsatt med tro på livet og på lykken som kunne vente rundt neste hjørne. Tom Russell's konklusjonen er "How can you be a loser, if you never lose your pride?"

Og det er denne ukuelige optimismen som også er temaet for den halvt humoristiske, halvt tragiske "Throwin' Horseshoes At The Moon". Det er vanvittig, men også imponerende, igjen og igjen å kunne tro på den store gevinsten, mot de mest håpløse odds.

Tom Russell har vært et meget sympatisk bekjentskap, både som lesesalsgjest og som artist. Han har levert et velkomponert, spennende, reflektert og viktig album. Platen ble spilt inn på Baroniet i Rosendal i september 1998 med et internasjonalt sett av førsteklasses musikere og sangere. Med seg fra USA hadde han gitaristen Andrew Hardin, som har fulgt ham siden 1981, og i tillegg vokalistene Iris DeMent og Dave Van Ronk. Fra Irland kom sangeren Dolores Keane og fløytisten og sekkepiperen Eoin O'Riabaigh, mens det norske teamet bestod bl.a. av Annbjørg Lien på hardingfele og nøkkelharpe, Knut Reiersrud som multi-instrumentalist, og med vokale bidrag fra Kari Bremnes og Sondre Bratland. Erik Hillestad har vært produsent, og albumet er i Norge utgitt på Kirkelig Kulturverksted.

Synøve Bringslid:

"SKRÆMMEAPARATER LANGS VEIENE - KOMMER VI HELSKINDET HJEM?"

Eit av dei litt spesielle spørsmåla vi har fått ved Statsarkivet i Bergen, er om Christian Michelsen var bileigar. På leiting etter svar, dukka det opp eit protestbrev frå bønder i Fana kommune som viser at ikkje alle var like glade for det nye transportmiddelet. Årstalet var 1909, og det var berre eitt år sidan den første bilen hadde komme til Bergen :

"Til Fane Herredstyre
Det ærede Herredstyre i Fane anmodes om at sørge for at det ikke tillades Motorvogne at kjøre inden Fane Herred. Her er saa smale Veie med til dels stærke Kurvninger saa man ser ikke Motorvognen, om man skulde træffe den paa et saadant Sted før man har den lige foran sig, og naar saa Hesten av Skræk for den kaster sig tilside, sætter den udfor Veien, hvilket allerede har indtruffet med flere. Det har hidtil været et Hæld i Ulykken, at der hvor Hestene har sat udfor Veien har Terenget været saa beskaffendt, at det har gaaet nogenlunde rimelig efter Omstendighederne; men der kan indtræffe et Uheld, hvor Skraaningerne bærer stup udfor, saa ikke blot Hest og Redskap blir ødelagt, men det kan komme at koste Menneskeliv.- Endel af os har ydet baade Penge og Arbeide for at faa nogenlunde tidsmessige fremkommelige Veie, og Herredstyret kjender til at vi maa ofte til Bergen; men nu naar vi havde ventet at have fordele af vort Veiarbeide, og mente at faa det letvintere og bedre end før har vi faaet Motorvognene, dervirker som Skræmmeaparater og passerer langs Veiene,... saa vi ved ikke om vi kommer helskindet Hjem igjen....." [1]

Brevet, som ligg i Fylkesmannsarkivet, gjev eit bilete på korleis folk reagerte då bilen kom til Vestlandet. Vegane var lite utbygde og dei vegane som fanst var smale, svingete og bratte. Den støyande motorvogna verka skremmande og ved første møte mellom hest og bil fekk gjerne både hest og kusk ein støkk i livet. Bøndene frå distriktet var avhengige av å ferdast langs vegane for å frakte varene sine til byen for sal. I tidlegare tider, då vegane var for dårlege for vogner, nytta bøndene kløvhestar for å komme landevegen til byen. Bøndene vart så pålagt pliktarbeid for å utbetre vegane. Etter kvart fekk ein kjerrevegar, men desse var ikkje eigna til biltrafikk. Bøndene i Fana ville derfor ha forbod mot bilkøyring i kommunen, slik at dei kunne ferdast trygt langs vegane med hestane sine.

A.s Taxameter hadde to drosjebiler av typen clement i 1910. Bilane hadde registreringsnummer O-2 og O-3. (Biletet er tatt frå boka: »Marken - en bydel i Bergen» av Jo Gjerstad.

I Bergen var ein ikkje så tidleg ute med å ta ibruk bilen. Med unntak av ei lita opa vogn innkjøpt på slutten av 1890-talet, kom ikkje bilen til Bergen før i 1908. Året etter var det 5 bilar i byen. [2]

Den gjeldande veglova sa at det var forbod mot bilkøyring i Søndre Bergenhus Amt (klg. res. 25 august 1906). Amtmannen kunne gje køyreløyve og t.d. ta avgjerder om kva fart vogna kunne ha og kva vegar ein kunne køyre på. Amtmannen nytta lensmennene, politimeisteren og amtsingeniøren som høyringsinstansar. Kommunestyra hadde ofte sterke synspunkt i saka.

Ved nærmare undersøking i amtmannsarkivet, viste det seg at det ikkje berre var i Fana at bygdefolket protesterer mot biltrafikken. Også i dei andre omlandskommunane Laksevåg og Åsane finn ein liknande protestar. På Voss var det også ein del strid.

FANA

I omlandskommunane vart lensmennene pålagte av politimeisteren å prøvekøyre vegane for å finne ut om dei var køyrbare med bil. Lensmann Mohn i Fana hevda i sin rapport at ein i 1909 ikkje burde tillate bilar å køyre andre stadar i Fana enn på hovudvegen og bygdevegen frå Fjøsanger til Hjellestad. *"Alle de øvrige Veie i*

Fane er gjennomgående for smale til at en Automobilvogn og et almindeligt Kjøretøi , end sige en firhjulet Vogn, kan passere hinanden.....Endog de gamle Hovedveie (Veien til Os og veien gjennom Langedalen) frembyder med sine mange skarpe Kurver og sin minimale bredde farlige passager.....de gamle Bygdeveier i Fane er bygget med 4 alen(2,5m) Bredde og at ingen Anlagt over 5 Alen ....Mødes man må den ene av de kjørende i Almidelighed udenfor selve Veien, eller kjøre ned i grøften..." [3] Lensmannen ville ha hjelp av Einar R. Paasche med Automobil nr 1 til å prøvekøyre vegane i Fana. Køyringa skulle foregå frå Kalandseide til Haugsdal, Nordvikvegen, frå Fana til Nordvik og Fanavegen frå Sandven om Fana og Skjold til Nesttun. Det er illustrerande for vegstandarden at då sjåføren fekk sjå vegane nekta han å køyre.
Amtsingeniøren var svært positiv til bilen og ville utvide køyreløyve til å gjelde hovudveg og bygdeveg frå Fjøsanger forbi Birkelund og vidare til Årstadgrensa, frå Fjøsanger til Hjellestad og frå Hopsbrua til sjøen ved Fjøsangervatnet. Han meinte at argumentet med at hestane vart skremde var overdrive og la til at det var lite truleg at hestane i Fana var meir sky enn i Romsdal, der ein hadde drive med bilkøyring i lengre tid utan at det hadde skjedd noko ulukke.[4]

LAKSEVÅG

På Laksevåg prøvekøyrde lensmannen Jørgensen med motorvogn nr 2. Hesteeigarane hadde fått oppmoding om å stille opp langs vegane med hestane sine for få undersøkt korleis dei reagerte på bilen. Strekninga som vart køyrd, var frå Årstadgrensa utover mot Frydenlund og Kringsjå forbi Liavatnet, Loddefjord og til Alvøen.
Dei farlegaste partia meint lensmannen, var ved Liavatnet der vegen var lagt i fjellet like over vatnet og breidda berre var 2,5 m. Andre farlege punkt var ved Stølevannet og frå Bjørndalsøren til Loddefjord og frå Mathopen til Kjøkkelvik.
På prøveturen møtte ein mange hestar. Ved ein møtestad vart bilen stoppa og hestane vart leidde forbi. Det var trong passasje og hestane var oppskremde. På heimturen møtte ein 2 hestar i Loddefjord. Den eine hesten vart så redd at den rygga ned i grøfta der vogna velta og seletyet måtte delvis skjerast av for å få hesten laus. Eigaren fortalde i ettertid til lensmannen at då hesten kom forbi same staden dagen etter, var den framleis redd for å passere.
Lensmannsrapporten viser til at den daglege bykøyringa frå Laksevåg til byen vart utført av kvinner og ungdom og at dei truleg ville få problem med å styre oppskremde hestar. Lensmannen konkluderte med at det burde bli forbod mot bilkøyring i Laksevåg med unntak av strekninga frå Årstadgrensa til Lyngbø og frå Karensfryd til Fanagrensa.
Når det gjaldt Askøy meinte til og med amtsingeniøren at vegane var så dårlege, at det ikkje burde finnast biltrafikk .[5]

ÅSANE

For å komme til byen frå Åsane, gjekk vegen over den bratte og svingete Munkebotn. Bøndene i Åsane var på same måte som i Fana avhengige av å frakte varene sine til byen med hest og vogn. Nokre gjekk og bar tunge bører over fjellet, medan dei som hadde lett tilgang til sjø og båt rodde eller segla. Laurdagen var den visse bydagen. Då kunne ei rekkje med opp mot 100 hestar køyre til og frå byen.[6] Motorvogna var eit framandelement som skapte stor uro blant folk og hestar.

Juveler Hammer skreiv til Fylkesmannen i 1909 og ba om forbod mot bilkøyring over Munkebotn p.g.a. at vegen var for smal og bratt.[7]

Han foreslo veg rundt Eidsvågsneset. Hammer understreka at han ikkje var motstandar av bilen fordi han hadde kjennskap til den frå reisene sine i Tyskland. Han viste til at i Tyskland var det flatare landskap og mykje lettare å bygge vegar enn i fjellandet Norge.

Det kom også protestbrev frå bygdefolket i Åsane, der dei blant anna viste til ei ulykke som hadde skjedd nokre år tidlegare, der ein hest sprang løpsk i Munkebotn, ei jente fall utanfor stupet og vart "krøpling" for resten av livet. Det var ingen bil innblanda, men historia vart brukt til å illustrere kva som kunne hende når hestane vart skremde av bilar.

Heradsstyret i Åsane var skeptiske til bilen. Dei vedtok:*"Kjørsel med motorvogn*

Salhusvegen frå slutten av 1920-åra. (Biletet er tatt frå Åsane bygdebok s.413)

kan nærværende herredstyre ikke anbefale, da det virker forstyrrende paa den anden landeveitrafik. Nogen nytte av denne drift vides ikke at dette herred til denne tid har hat."[8]

Eigarane av dei første bilane som trafikkerte vegane i Fana, Åsane og Laksevåg var busette i Bergen. Tre av bilane gjekk i drosjetrafikk. For folk med god råd vart det populært å ta bilturar ut av byen. Det same gjaldt turistar som kom til byen med skip. Mange unge syntes det var spanande å få køyre i vogn utan hest ! Det var stor attraksjon å ha køyrd med ei motorvogn sjølv om vogna rista og held eit øyredøvande spetakkel. Bøndene held på den gamle transportmåten og hadde dermed ingen nytte av bilane. Dei hadde vore med på å bygge og vedlikehalde vegane og dei likte dårleg at bileigarar nytta vegane til næringsinntekt og samtidig forstyrra den viktige transporten med hest.

VOSS

På Voss sette ein hestekøyrar seg til motverje mot bilane. Han nekta å sleppe bilane forbi og vart meld til lensmannen:

"Undertegnede Automobilfører anmoder herved, med forlangende om tiltale og straf af gårdbruger .... fra Voss stadig ved sammentræf på veien hindrer trafikken ved på en demonstrativ måte at stoppe Automobilerne trods dette er aldeles ikke nødvendig eller påkrevet. Da hans hest aldrig har vist sig sky. Til sine tider kjører ..... foran Automobilerne længere strækninger uten at det er os mulig at komme forbi han....."[9]

Meldinga til lensmannen er underteikna av tre sjåførar i 1911. Hestekøyraren kunne på si side fortelja at sjåførane oppførte seg brutalt overfor han. Han var bl.a. truga med juling.

Bygdefolket på Vossestrand skreiv i 1910 brev til Fylkesmannen for å få stansa "*den overhaandtagende automobiltrafik, som i den forløbne sommer har domineret vore veie i ruten Voss-Stalheim."* Folk var redde og opprørte. Amtsingeniøren sin kommentar var at folk trong berre ei tid til å venne seg til bilen.

I bladet Hordaland 9. mars 1910 kan ein lese om ein bonde frå Voss som var fortvila over biltrafikken fordi han hadde støl i Vossestrand og måtte derfor bruke landevegen for å få dyra til stølen. Det var mange på Voss som hadde det på same måten og dei var redde for at dyra skulle bli skremde dersom dei møtte ein av rutebilane. Fleire stader på vegen var det fjell på den eine sida og elv på den andre. Dei var redde for at det skulle hende ei ulukke.

Ved eit høve køyrde rutebilane på Voss om natta utan at dei hadde løyve til det. Då to hestedrosjer passerte Tvinde på veg til Gudvangen ved midnatt, stod det to bilar parkerte og 4 sjåførar stod ved sida av. Hestekøyaren kommenterte at bilane ikkje hadde lov å køyre om natta og klaga over at dei aldri kunne vere trygge for å møte bilar. Sjåførane ba han om å halde kjeft og sa at dei køyrde når dei ville.

Hestane fortsette å køyre. Like etter fall eit skot borte frå bilen. Hestane vart skremde og sette i å springe.[10]

Bileigar Einar R. Paasche skreiv brev til amtmannen og gjorde greie for bergenssjåførane sitt syn i striden mellom hest og bil. Han syntes det var rart at det hadde komme inn så mange klager til politikammeret på bilkøyring då det fanst berre 5 bilar i Bergen i 1909. Truleg hadde ein vikarierande motiv for å klage: *"..., men da de blev skuffede i at ingen maskine kunne opnaaes for nogle Hundrede Kroner (paa afbetaling)- har de maattet holde paa Hesten og i ærgrelse derover samt ærgeren over at de - bønderne- trods piskeslag og anden dyrplageri, altid har været den akterudseilede paa landeveien."* [11] Bøndene var berre misunnelege på bileigarane meinte Paasche.

Bøndene følte at den gamle driftsmåten på gardane var truga ved at dei vart hindra i å ferdast trygt på vegane både med hest og buskap. Frakt av varer var viktig for økonomien og bruk av støl til sommarbeite var viktig for å kunne skaffe nok mat til buskapen til vinteren.
Bakgrunnen for fleire tilspissa situasjonar kan vere at bileigarane som nytta landevegen hadde liten kunnskap om lokale forhold og forstod derfor ikkje grunnen til dei negative reaksjonane frå lokalbefolkninga. Bilane som køyrde i omlandskommunane til Bergen var eigd av byfolk og på Voss-Stalheimruta var sjåføren frå Oslo. Motorvognførarane oppførte seg hovmodig og ville gjerne at bøndene skulle vere underdanig. Hestekøyrarane følte dette som eit overgrep og vart både sinte og redde.
Vegdirektøren hadde i 1899 fått utarbeidd reglar for bilkøyring med bl.a. fartsgrense på 15 km/t. Motorvogna kunne klare mykje større fart og det kunne vere freistande å prøve då grunnen til at ein nytta bil, nettopp var å komme seg fort fram.
Mot slutten av 1800-talet hadde Bergen fått andre moderne kommunikasjonsmidlar; trikk i 1897og Vossebanen i 1883. Bergensbanen var ferdig utbygd i 1909. Men bilen representerte noko nytt, og den trong stor plass, breiare og meir oversiktlege vegar. Den gjekk ikkje i faste spor slik som tog og trikk, men kunne dukke opp over alt og skape uro i trafikken.
Vi ser at det var sterke og delte meiningar om bilen heilt frå starten av. På den eine sida stod bileigarane og amtsingeniøren. Dei var svært positive til bilen og ville legge forholda til rette. På den andre sida stod bøndene, som var svært negative og lensmenn, politi og kommunale styresmakter som var skeptiske. Mange stortingsmenn meinte at bilmonsteret ikkje burde sleppast laus på dei norske landevegane.
Amtmannen prøvde på beste måte å mekle mellom partane ved å legge restriksjonar på kva for vegar som kunne trafikkerast, kva tid på døgnet ein hadde lov å køyre, kor høg fart ein kunne ha, at ein skulle vise varsemd osv.

Amtmannen handsama både søknader om køyreløyve og klager på uvøren og ulovleg køyring og fekk dermed eit innhaldsrikt dokumentasjonsmateriale i arkivet sitt. Men når det gjaldt Christian Michelsen, fann vi ingen opplysningar verken om køyreløyve eller bilkjøp.

---

[1] Arkivet til Fylkesmannen i Søndre Bergenhus XIII D1
[2] Bygdebok for Fana b. 3, s. 40
[3] Fylkesmannsarkivet for Søndre Bergenhus XIII D1 (legg nr 1 og 2)
[4] Ibid
[5] Arkivet til Fylkesmannen i Søndre Bergenhus XIII D1 legg nr 4
[6] Bygdebok for Åsane s. 366
[7] Arkivet til Fylkesmannen i Søndre Bergenhus XIII D1 legg nr 4
[8] Bygdebok for Åsane s. 366
[9] Arkivet til Fylkesmannen i Søndre Bergenhus XIII D1 legg nr 3
[10] Ibid
[11] Ibid

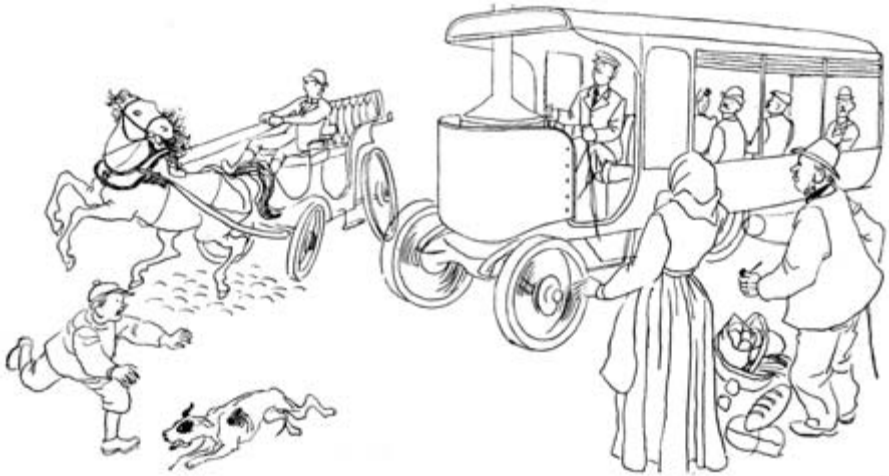

Yngve Nedrebø:

LENSMANNSBOKA

*23. oktober 1952 fekk Statsarkivet i Bergen tilsendt ein liten pakke som inneheldt ei dagbok frå 1600-talet. Avsendar var skulestyrar Cornelius S. Schilbred på vegne av bygdeboknemnda i Bamble i Telemark. Boka var funnen på eit loft der, og hadde påkalla interesse, men sidan det viste seg at den var frå Jølster i Sunnfjord, vart den sendt til Statsarkivet i Bergen. Boka fekk plass i dokumentsamlinga, og ligg der som objekt B-120. Boka vekte oppsikt, og dei første åra kom mange og ville sjå boka, og det vart laga avskrift av delar av henne. No har vi laga ny avskrift, og lagt henne tilgjengeleg for alle som vil lese i henne på internett (*http://www.hist.uib.no/arkivverket/sab/lensmann.htm)*, og vi vil her gje opplysningar om bakgrunnen for denne spesielle kjelda.*

Frå 21. til 24. november 1704 var sorenskrivaren i Sunnfjord på Nærbøe i Jølster for å gjere opp buet etter avdøde lensmann Jens Nielsen. Det var eit rikt bu, med aktiva på opp mot 500 dalarar, med jordegods, ganske mykje sølv og gull, og eit rikt utval av reiskapar. Men det som er mest spesielt i buet, er ei boksamling på godt over 50 bøker.

Enkelte av arvingane var likevel skuffa då registreringa var ferdig. Svigersonen (og påtroppande lensmann) Hans Sandnes meinte at store verdiar var borte, for arvlataren hadde snakka om fleire hundre dalarar i pengar, og dei let seg ikkje finne ved registreringa. Tvisten kom opp på tinget, men vart raskt lagt bi. Der var ikkje meir å hente. Om lensmannen i godt lag hadde teke ekstra i om rikdommen sin, eller om ein av sønene kan ha vore i pengepungen før skrivaren kom til gards, får vi nok aldri vite.

Sjølv om skiftet hadde vore det eineste vi kunne bygge vår oppfatning av Jens Nielsen på, ville vi ha sett at han var ein mann langt utanom det vanlege. Skiftebrevet gjev berre namn på 21 av bøkene, men det er nok til at vi ser at biblioteket hans famna vidt. I tillegg til dei vanlege religiøse skriftene finn vi legebøker, juridisk litteratur, kjempevisebok, fleire historiebøker, ei bok om "Naturens undre" og eit par bøker kalla "Compendium Cosmographie" (om kosmos).

Jens Nielsen var fødd i Jølster 19. april 1627 som son til gardbrukaren Niels Andersen (1600-1669) og prestedottera Brithe Jacobsdatter (1604-1669). Farfaren

Lensmannsboka. Om tyrkarane.

Anders Crispinussen (ca. 1570-1643) var presteson, men kom midt på 1590-talet til Nedrebø som gardbrukar. Han var i eit par periodar lensmann.

Jens fekk neppe skulegang og opplæring utover det soknepresten, foreldra og bestefaren kunne gje han. Men interessene for lesing og skriving har nok vore rimeleg gode i familien, og guten har vore lærevillig. Det praktiske har nok likevel hatt den viktigaste rolla i opplæringa hans. Han var einaste barnet til foreldra, og tok alt i 1649 over ein del av bruket faren sat med. Same året gifta Jens seg med Brithe Larsdatter Løset (1629-1706), og han står som gardbrukar i 55 år, til han døydde sommaren 1704, 77 år gammal. Då hadde han fire søner og to døtrer i live.

Skulle nokon tru at den boklege lærdommen eller interessene for bøker, lesing og skriving stod lågt i kurs i Jølster på 1600-tallet, bør dei revurdere si oppfatning. Frå Jølster er det teke vare på ei rekke med dokument, og mange av dei stammar frå slektskrinsen rundt Jens Nielsen. Universitetsbiblioteket i Bergen har ei graduale med påteikningar frå Jølster frå først på 1600-tallet. Der finn ein eldste nedteikninga av salmen "Naar Jeg Betencker Tid og Stund", som salmehis-

torikarane trur er den første lutherske salmen som er skreven i Noreg. Dei trur den er laga av soknepresten Peder Nielsen (død 1607), prest i Jølster og stefar til Anders Crispinussen Nedrebø, Jens Nilsens bestefar. Og vi finn eit dikt datert i 1654 og stila til Berte Jacobsdatter, Jens Nielsen si mor. Vi finn og eit par dikt Jens Nielsen sjølv har sett på papiret og forært dei sørgande presteenkjene Maren Finde og Karen Bøgh.

Og vi finn ein salme til, "Til Jesu bord er min attrå", sett saman tidleg på 1700-tallet, og kan hende dikta av prestekona Anne Cathrine Clausdatter Gammel (Korteligen sammensat af den som Guds Rige Rolighed Forlanger, - trykt i Hyrdingrøysta 8/1954, s. 113). Og som næraste nabo til Jens sat i åra han tok til med skrivinga av dagboka den lærde soknepresten Jacob Maschius (ca. 1630-1678), diktar, teiknar og kopparstikkar. Det mangla ikkje på inspirasjon.

Jens kom tidleg med styre og stell i bygda. I 1653, då han 26, vart han teken til lagrettemann, og i 1677 vart han lensmann i Jølster etter slektningen Crispinus Tollefsen Sandnes (1612-1677). Han hadde ombodet livet ut.

Kva inneheld boka?
Jens må ha vore nysgjerrig av natur, og hans interesser synest nesten ikkje å ha hatt grenser. Vi kan rekne med at han stadig gjorde turar til Bergen, og stiftet kjende han nok også godt. Men større deler av verda fekk han neppe nokon gong sjå. Men det sette ikkje grenser for kva han ville vite noko om, og det hindra han ikkje i å samle stoff om finnane sitt språk, nedteikne opplysningar om tyrkarane sitt presteskap, deira religion og juridiske system, om jødane sine ritual ved omskjæring, truloving og andre "latterlige Cæremonier oc Andet Daarligspil", sette på papiret opplysningar om malebarane sitt språk og santivane sin teljemåte. I tillegg skreiv han vers til prising av leveren, lage lister over lensherrane på Bergenhus og superintendentane i stiftet, og registrere opplysningar om dødsfalla i Jølster - mellom anna.

Som regel registrerer han berre fakta, men innimellom legg han fram sine tankar og sine meiningar. Vi må tru han flirte då han gav eksempel på tidleg "piercing" hos dei tyrkiske munkane: "mere som met Latter er at optage, de haffue stuckit hul i giennem forhuden, paa deris Blusel, huor vdi de drage Ringe aff Jernn eller sølff, vege en part 3. eller 4. pund, paa det de ingen Veneris værck skal begaa met noge quinde". Men han kunne og gje uttrykk for det om han var misnøgd, 13. april 1685 døydde Marite, enkja etter Rasmus Ørebø "I stor fattigdom oc Ellendig - men vislige ver gud oc Hiemmelen som er en Enckeris Dommer oc Forsuar, straffue dennem som Hinde skulle forsørge oc haffue I forsuar det vel viselig gud betale En dag, met same Maal - NB Som skiette en deis verre".

Dagboka inneheld no 256 sider og er hefta saman med eit omslag i litt grovare papir. Formatet er 10 x 16 cm. Boka ber tydeleg preg av at den har vore boren med i ein lomme. Det må ha vore nokre fleire sider i boka, for i ei avskrift frå 1750-talet er det med opplysningar som vi ikkje lenger finn i henne.

Dei som overtok boka har nytta dei få sidene som stod att som blanke då lensmannen døydde. Mellom anna er opplysningane om prestane i Jølster ført ajour først til 1763, deretter til 1819.

Kvar fann han opplysningane?

Opplysningane om tyrkarane er rekna som unike, og ein har meint det ikkje har vore råd å finne ei trykt bok tilgjengeleg i Skandinavia i 1670-åra med desse opplysningane. Men det skulle ikkje vere nokon som helst grunn til å tru at det er lensmannen sjølv som er forfattar av denne delen av boka. Det Jens Nielsen skriv om tyrkarane og jødane må han ha henta frå ei og same bok. Han viser til kva for kapittel han har funne opplysningane i, og vi ser at han siterer frå kapitla 1-2, 11-14, 16-17 og 21. Av teksten ser vi at den boka han har bygd på må vere sett saman i Danmark. Vi veit at det der fanst ei bok kalla "Compendium Cosmographie". Ho var sett saman av Hans Nansen (1598-1667), seinare borgarmeister i København. Boka hans skulle vere "En kort Beskriffuelse offuer den gantske Verden, huor udj befattis fornemmeligen om Himmelen, Soel oc Maane, sampt de andre Planeter og Stierner". Denne boka kom ut i København i 1633, med nye utgåver i 1635 og 1638. Vi har ikkje sett noko eksemplar av denne gamle boka, menville ikkje verte overraska om vi der ville finne det stoffet som utgjer første del av lensmannsboka.

Men storparten av boka har lensmannen sjølv laga, notatar om hendingar i bygda, eller opplysningar han har fått gamle folk til å fortelje, som han sjølv skriv i omtalen av prestane i Jølster.

Manuskriptet si vandring

Dagboka kan godt vere den boka "Cosmographie" som dottera Johanne Jensdatter på Sandnes i Jølster arva i buet etter faren i 1704. Den boka var verdsett til 2 mark. Johanne vart buande på Sandnes til ho døydde i 1736. Boka synest ha vore på Sandnes i generasjonane etter Johanne. Bruket vart teke over av sonen Nils Hansen (1694-1761), og etter hans tid av dottera Kari Nilsdatter, gift med Ole Nilsen (1760-1835). Det var på auksjonen i 1836 etter sistnemnde at boka dukka opp att.

Men på 1750-tallet må boka ha vore lånt ut til soknepresten Ole Hanning. Han skriv om henne: "Udi en skreven Bog som findes blant bønderne paa Jølster, hvor

udi Mand efter Mand har indført hvad mærkværdigt i deres Tiid er passeret samt hvad dem af sine forfædre er berættet, findes og efterskrevne liste paa de Præster som fra Alders Tiid indtil denne Tiid har betient Jølsters Præstekald". (Sitert her etter Egil Øvrebø i Jul i Sunnfjord 1990.) Ole Hanning nytta boka og laga sjølv eit manuskript der han dels skreiv av frå lensmannsboka, dels la til eige stoff, og stoff frå andre kjelder. Ole Hanning døydde i 1763, og då kom både lensmannsboka og manuskriptet til Ole Hanning attende til Sandnes.

Sokneprest Christen Daae var til stades på auksjonen etter Ole Nilsen Juklestad (Sandnes) (1760-1835), og kjøpte med seg eit kvitt skrin og ei øskje, begge med gamle papir. Lensmannsboka og andre papir kom nok då til prestegarden, og lensmannsboka har vel gått inn som del av prestearkivet, og der vart boka truleg liggande i innpå 50 år. Inne i boka ligg det no eit brev til prost Johan Fredrik Lampe (1811-1888) i Bamble, datert 22. februar 1876, men brevet har ikkje på nokon måte har med boka å gjere. Men frå andre kjelder veit at han hadde fått hand om boka seinast i 1884, for 27. mars det året sende han eit brev til sorenskrivar Steen i Førde der han nemner "et gammelt Manuskript, der omhandler forskjellige Ting og indeholder Præsterækken i Jølster, avskrevet af Lensmand i Jølster Jens Nilsøn". (SAB. Privatarkiv 51 Sorenskriver Steen. Boks VIII, legg 88)

VI BENYTTER ANLED-
NINGEN TIL Å ØNSKE
ALLE VÅRE LESERE
EN GOD JUL OG ET

Postadresse:
Statsarkivet i Bergen
Årstadveien 22
5009 Bergen

Internett:
http://www.hist.uib.no/arkivverket/sab

E-POST-ADRESSER:

Statsarkivet:	**sa.bergen@sab.riksarkivet.dep.telemax.no**
Yngve Nedrebø, Statsarkivar:	yngve.nedrebø@sab.riksarkivet.dep.telemax.no
Christopher John Harris, Førstearkivar:	christopher.harris@sab.riksarkivet.dep.telemax.no
Synøve Bringslid, Arkivar:	synove.bringslid@sab.riksarkivet.dep.telemax.no
Knut Geelmuyden, Arkivar:	knut.geelmuyden@sab.riksarkivet.dep.telemax.no
Cecilie S. Knoph, Konsulent:	cecilie.knoph@sab.riksarkivet.dep.telemax.no
Ragna Neteland, Konsulent:	ragna.neteland@sab.riksarkivet.dep.telemax.no
Anette Skogseth Clausen, Førstekonsulent	anette.clausen@sab.riksarkivet.dep.telemax.no
Tom Myrvold, Avd.ing:	tom.myrvold@sab.riksarkivet.dep.telemax.no
Tor Amundsen, Førstesekretær:	tor.amundsen@sab.riksarkivet.dep.telemax.no
Rikke Flakstad, Førstesekretær:	rikke.flakstad@sab.riksarkivet.dep.telemax.no
Steffen Ekerhovd, Driftstekniker:	steffen.ekerhovd@sab.riksarkivet.dep.telemax.no
Johanne Mjelstad, Ingeniør:	johanne.mjelstad@sab.riksarkivet.dep.telemax.no
Elin Runningen, Preparant :	elin.runningen@sab.riksarkivet.dep.telemax.no
Marianne Herfindal Johannessen,Kons.:	marianne.johannessen@sab.riksarkivet.dep.telemax.no
Inge Eikeland, Konsulent:	inge.eikeland@sab.riksarkivet.dep.telemax.no
Bente Kopperdal,	bente.kopperdal@sab.riksarkivet.dep.telemax.no

Bergensposten utgis av Statsarkivet i Bergen
Ansvarlig redaktør: Yngve Nedrebø
Layout: Tom Myrvold
Trykk: A.S Centraltrykkeriet, Bergen